

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TAHAYYÜL EDİLEN ÇOCUKLUĞUN POLİTİK YAPILANDIRILMASINA İLİŞKİN DEĞERLER AKTARIMI

TRANSFER OF VALUES ON THE POLITICAL STRUCTURING OF
CHILDHOOD IMAGINED IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD

İbrahim BOZKURT* – Nazlı GEYLANİ**

Geliş Tarihi/Received:04.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:20.12.2021

BOZKURT, İbrahim-GEYLANİ, Nazlı, (2022), "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı ", Belgi Dergisi, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/1, ss. 169-195.

ÖZ

Eğitim, iktidar ve ideoloji nosyonları arasında oldukça yakın ilişkiler vardır. İktidarlar, toplumu tasavvur ettikleri değerler ve normlar doğrultusunda değiştirmek amacıyla eğitimi bir araç olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle bilhassa ulus devletlerin kurulması sürecinde eğitime verilen önem daha da artmıştır. Çünkü ulus devletlerin kurulması ile toplumlar yeni tanımlamalara ve değerlere maruz kalmışlardır. Bu doğrultuda eğitim, toplumların ulus devlet olarak inşasının vasıtalarından biri olarak algılanmıştır. Nitekim çocuk eğitimi, bu çerçevede devletlerin nezdinde ana meselelerden biri haline gelmiştir. Türkiye'de de Cumhuriyetin kurucu kadroları ve aydınları için de benzer bir durum söz konusu olmuş ve tahayyül edilen çocukluğu inşa edebilmek için önemli girişimlerde bulunulmuştur. Bu noktadan hareketle çocuklara uygulanan eğitim, milli eğitim politikaları içindeki etkin aşamalardan biri olarak değerlendirilmiş ve bu yönde politikalar izlenilmiştir. İzlenen politikalarla okullara ve ders kitaplarına etkin, başat ve güçlü misyonlar yüklenmiştir. Cumhuriyet yöneticileri bu süreci sadece çocuğun iyi bir eğitim alması meselesi olarak düşünmemiş, aynı zamanda aile ile ilgili çeşitli tasavvurlar olmak üzere kadın imgesi ve annelik konularıyla da yakından ilgilenmişlerdir. Böylelikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nde toplumda oluşturulmak istenen aile ve kadın imajı, çocukla ilgili eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Nihayetinde Cumhuriyet rejiminin değerlerini, normlarını ve özelliklerini benimsemiş, görev ve sorumluluklarına bağlı olan ideal çocuğun tasavvurunda kurucu kadro, eğitim vasıtasıyla ideolojiyi kullanarak ve toplumu değiştirip dönüştürerek yeni bir çocukluk anlayışı oluşturmaya çaba sarf etmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen veriler holistik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde çocukluğun politik yapılanma sürecinde geleneksel anlayıştan uzaklaşıldığı görülmüş, çocuk "bağımsız" bir varlık olarak betimlenmiş ve pragmatist bir anlayışla milliyetçi, vatansever ve Cumhuriyet rejimine bağlı bir birey idealize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk, Cumhuriyet, Politik Yapılanma, Eğitim, Okul, Ders Kitapları, Aile ve Kadın.*

* Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD, ibrboz@mersin.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-6787-4920>).

** Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, history1333@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9060-7759>).

Abstract

There are very close relations between the notions of education, power and ideology. The governments preferred to use education as a tool in order to change the society in line with the values and norms they envision. For this reason, the importance given to education has increased, especially in the process of establishing nation-states. Because with the establishment of nation-states, societies have been exposed to new definitions and values. In this direction, education has been perceived as one of the means of constructing societies as nation-states. As a matter of fact, child education has become one of the main issues in the eyes of the states in this context. A similar situation arose for the founding cadres and intellectuals of the Republic in Turkey as well, and important attempts were made to build the imagined childhood. From this point of view, the education applied to children was evaluated as one of the effective stages in the national education policies and policies were followed in this direction. With the policies followed, effective, dominant and powerful missions have been imposed on schools and textbooks. The republican administrators did not consider this process only as a matter of getting a good education for the child, but also took a close interest in the image of women and motherhood, including various conceptions about the family. Thus, the image of family and woman, which was desired to be created in the society in the Early Republican Period, was evaluated as an inseparable part of education about children. In the end, the founding staff, who adopted the values, norms and characteristics of the Republican regime and was committed to their duties and responsibilities, tried to create a new understanding of childhood by using ideology through education and by changing and transforming the society. When the data obtained within the scope of the study are evaluated from a holistic point of view, it was seen that the traditional understanding of childhood was moved away from the political structuring process in the Early Republican Period, the child was described as an "independent" entity and a nationalist, patriotic and loyal individual to the Republican regime was idealized with a pragmatist approach.

Keywords: *Child, Republic, Political Structure, Education, School, Textbooks, Family and Women.*

GİRİŞ

Hayata dair bir inceliğin hatırlandığı veya anlatıldığı yerde çocukluk sürecine ilişkin mutlaka bir ize, bir işarete ya da bir sembole denk gelinir. Çocukluk hemen hemen tüm yetişkin insanların istediği ve geri dönerek yeniden yaşamayı arzu ettiği bir süreçtir. Bilinmelidir ki bu süreci değerli kılan, insanlığın çocukluk çağlarında evren içerisinde işgal ettiği o tertemiz noktadır.¹ İnsanın gelişim süreci içerisindeki en özel ve en masum hali olan çocukluk dönemi, geçmişten günümüze bilim insanlarının, düşünürlerin, devlet yöneticilerinin, eğitimcilerin ve çocukla ilgilenen hemen herkesin kendi bakış açısını ortaya koyarak tanımlamaya çalıştığı özel bir dönemdir. “Çocukluk dönemini tanımlamaya çalışanların masumiyetten bilişsel yapıya, cinsellikten fiziksel gelişime dayanan çeşitli açıklamalar yaptıkları, ancak tanımların hepsinde ortak bir biçimde çocukları yetişkinlerden ayırmaya çalıştıkları görülmektedir. Yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından biri olarak algılanan çocukluk dönemi, değişik toplumlarda tarihin farklı evrelerinde hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde çeşitli tanımlamalar ve anlamlar taşımaktadır.”²

Bilim insanlarına göre “Antik döneme bakıldığında çocuklara nasıl yaklaşıldığına ilişkin yeterli bilgi bulunmadığı, gelişim süreci içinde özel bir dönem olmasına rağmen bu döneme yeterince ilgi gösterilmediği ve bebeklik ile yaşlılık arasında kalan ve hemen her çağı içeren bir kavram.”³ olduğu tartışmaları yapılmıştır. Orta Çağ'da ise yetişkinlerden ayrı tutulmayan çocuk, yetişkin dünyasına ait bir nosyon olarak kabul edilmiş, yetişkinlerle aynı düzlemde görev ve sorumluluklar üstlenmek zorunda bırakılmıştır.⁴ Bununla birlikte çocuğa karşı bu değersizlik ve kayıtsızlık tutumu, eğitsel anlamda da karanlık bir dönemin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde formel, yaygın ve kitlesel eğitim anlayışından uzak, kilise merkezli disiplin ve aşırı kontrollü eğitim sadece belli bir kesime özel olarak verilmiştir. Ayrıca Orta Çağ Avrupası'nda doğuştan ilk günahın (The Original Sin) ürünü olduğu savından hareketle çocuk kavramına olumsuz bir bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Bebeklikten doğrudan yetişkinliğe geçilmesi gerektiği düşünülen bu dönemde çocukluk, insanın gelişimsel sürecinde hemen atlatılması gereken olumsuz bir zaman dilimi olarak kabul görmüştür.⁵

Orta Çağ'dan sonra Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Dönemi gibi yaşanan pek çok baş döndürücü gelişme, çocuk kavramını yeni baştan reforme etmiştir. 15. ve 16. yüzyıla gelindiğinde ise Hümanizm ve Rönesans ile birlikte skolastik felsefe yavaş yavaş yıkılmış, özgür düşünme ortamı ile her şeyin

1 Umur Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, Cilt 4, Sayı: 7, 2019, s. 195.

2 Mine Tan, “Çağlar Boyunca Çocukluk”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı: 22(1), 1989, s.11-26; Mehmet Sağlam - Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2016. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/1335683> (Erişim Tarihi: 20.07.2021).

3 Neil Postman, Çocukluğun Yokoluşu, (Çev. Kemal İnal), İmge Yayınları, Ankara, 1995, s. 16; Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2014), Pegem Yayınları, Ankara, 2014, s.19; Sağlam - Aral, a.g.m., s.44.

4 Mine Tan'ın belirttiği üzere “Ariès'in kitabı çocukluğun toplumun bir icadı olduğunu savunuyor, çocukların az çok yetişkin sayılıp yetişkin işlemi gördüğü Orta Çağ'da böyle bir kavramın bulunmadığını kanıtlamaya yöneliyordu.” Tan, a.g.m., s.79.

5 Gerald Gutek'e göre “Özellikle gürültülü, pis, kötü, tembel gibi kavramlarla özdeşleştirilen çocuğun iyi olarak tanımlanabilmesi için mümkün olduğunca yetişkine benzeyip itaatkâr, uslu ve sessiz olarak bu dönemi atlatması beklenmektedir.” Gerald Gutek, Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, (Çev. Nesrin Kale), Ütopya Yayınları, Ankara, 2001, s.77.

akılın süzgecinden geçtiği bir döneme adım atılmıştır.⁶ Zamanla katı ve disipline edici tutumlardan uzaklaşmış, çocuğun özgür, eğitsel ve sosyal ortamlarda yeteneklerini geliştirmeye yönelik eğitimler vermeye başlanmıştır. Amerikalı çocuk psikologu ve yazarı David Elkind'in ifade ettiği üzere *"Yeni bir görüş olan çocukluğun yetişkinlikten tamamen farklı olduğu ve olması gerektiği ayrıca yetişkin yaşamının yalnızca sınırlı bir versiyonu olmadığı görüşü, Batı dünyasına ilk olarak 17. yüzyılda sunulmuştur."*⁷ Orta Çağ Avrupa'sında çocukluk ve aile üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan ünlü Fransız tarihçi Philippe Ariès'e göre, 17. yüzyılda çocukluk yetişkinlikten ayrı bir olgu olarak ele alınmış, çocukluğu tanımlayan özel bir söylem oluşturulmuş, ilk çocuk oyuncakları yapılmış ve çocuklara özel giysiler tasarlanmaya başlanmıştır.⁸

Orta Çağ'dan 17. yüzyıla geçiş süreciyle daha somut daha gerçekçi bir çocukluk figürü oluşmaya başlamış ve önemli düşünürler tarafından yeni çocukluk figürünün altı çizilmiştir.⁹ Bu aşamada belki de en güçlü etkiyi, İngiliz filozof John Locke tarafından ortaya atılmış olan "boş levha (tabula rasa)" önermesi üzerine şekillendirilen çocukluk anlayışı göstermiştir. Kiliseye ve o döneme kadar kabul görmüş değişmez yargılara bir başkaldırı olarak düşünülecek olan bu yaklaşımla; doğuştan kötü ya da günahkâr olarak nitelendirilen çocuk kavramı yavaş yavaş yıkılmış, kendine özgü nitelikleri olan yeni bir çocuk kavramına geçiş başlamıştır. Diğer bir güçlü etkiyi ise Cenevrelî filozof ve yazar Jean Jacques Rousseau'nun ortaya koyduğu "romantik çocuk" anlayışı yapmıştır. Rousseau'nun öncülük ettiği çocuğun doğasına saygı ve özgürlük ihtiyacı, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve doğal öğretim, öğrenci faaliyetleri, gündelik hayata yakınlık gibi kavramlarla desteklenmiştir.¹⁰ Rousseau'nun çocukluğa dair yaptığı felsefi kurguların özünde aslında çocuk ve yetişkin arasındaki farklılıklar yerleştirilmiş, çocuğun doğasına yönelmiş sonradan yapılandırılmış/biçimlendirilmiş çocukluk anlayışına vurgu yapılmıştır. Rousseau çocuğu masum bir varlık olarak görerek, çocukluğu insanın gelişim sürecinde tadına varılacak en doğal dönem olarak nitelendirmiştir.¹¹ Locke ve Rousseau gibi düşünürler tarafından ortaya atılan çocukların korunup gözetilmesi gibi fikirler, zamanla orta sınıf çocukluk ideolojisinin oluşumunu güçlendirmiş hatta kimi ailelerce bu olumlu pedagojik ve didaktik düşünceler kendi çocukları üzerinde uygulanmış ve gitgide bu fikirler sanat ve edebiyat alanında ses getirmeye başlamıştır.¹²

6 Cavit Binbaşıoğlu, Eğitim Düşüncesi Tarihi, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara,1982, s. 67.

7 David Elkind, "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim", III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, (Yayına Hazırlayan Bekir Onur, ÇOKAUM, Ankara, 2001, s.15.

8 Mine Tan, Çocukluk: Dün ve Bugün", Yayına Hazırlayan Bekir Onur, Toplumsal Tarihte Çocuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.18; Philippe Ariès, Centuries of Childhood: A Social History of Family Life, Random House, USA, 1965.

9 John Locke'un Some Thoughts Concerning Education (Eğitim Üzerine Düşünceler) adlı eseri, dönemin çocukluk anlayışında devrim etkisi yaratarak çocukların yetişkinlerden ayrı özellik taşıyan bireyler olduğunu, disiplin ve zorlama yerine şefkat duygusuyla yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Yine çocukluğa ilişkin radikal görüşleri barındıran Jean-Jacques Rousseau'nun Emile adlı eseri var olan çocukluk anlayışını eleştirmiş ve yeni çocuk imgesine katkıda bulunmuştur. Çocukların yetişkinlerden farklı kendine has özellikler barındırdığını belirten Rousseau, onların doğuştan günahkâr olduğu fikrini eleştirmiş ve doğaya uygun yetiştirilmesi gerektiğini vurgulayarak doğaya dönük eğitimin önemi üzerinde durmuştur. Bkz. Burcu Sel, Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılanmasına İlişkin Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2016.

10 Binbaşıoğlu,a.g.e.,s.118.

11 Gutek, a.g.e., s.79.

12 Kemal İnal, Eğitimde İdeolojik Boyut, Doruk Yayınları, Ankara,1999, s.197.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yeni buluşların makineleşmiş endüstriyi güçlendirmesiyle ortaya çıkan Sanayi Devrimi, teknolojik kazanımların yanı sıra Batı'da toplumsal sınıf yapısında da değişiklikler yaşanmasını sağlamıştır. Rönesans ile birlikte yaşanan devrimler ise özellikle alt ve orta sınıfın pek çok alanda gelişmeye başlamasını, yaşanan hızlı sanayileşmeyi, makineleşmeye geçiş sürecini, ailenin mevcut yapısını değiştirerek yetişkin ile çocuk arasındaki bağı güçlendirmiştir. Burjuvazinin egemen olduğu bu dönemde diğer toplumsal kategorilerin çocukluk anlayışı, sosyal statü ve ekonomik potansiyeli elinde bulunduran güçlerce şekillendirilmiştir.¹³ *"Bu amaçla burjuva sınıfı ile orta sınıf aileler gelişen modern bilgi, teknik ve değerler çerçevesinde çocuklarına rasyonel bir eğitim, ahlâki bir terbiye ve sınıfsal bilinci haiz bir dünya tasarımı vermeye başladılar. Orta ve üst sınıfın çocukları, yetişkin hayatın zorlukları, yükleri ve ayıpları dışında okullaşmanın nimetlerinden kendi çağlarına uygun bir şekilde yararlanırken, alt sınıfların çocuklarının eğitsel durumu tam anlamıyla vahim bir hâl almıştır."*¹⁴ Bu süreç içerisinde "çocuk işçi" kavramı oluşmuş ve çocukluğun doğasına aykırı ağır çalışma koşulları yeniden çocuk kavramını eleştiriye açmıştır.¹⁵ Sonraki dönemlerde ise nitelikli işgücünün fiziksel gücün ötesinde eğitimle sağlanabileceğini gören gelişmiş ülkeler, çocuk kavramını revize ederek, iş piyasasından uzaklaşıp okula yönelen bir çocukluk anlayışını savunmuşlardır.¹⁶

20. yüzyıl ve sonrası, gelecek toplumlarının belirleyicisi olarak kabul edilen çocuklara ve çocukluk dönemine ilginin belki de en fazla yoğunlaştığı dönem olarak nitelendirilmiştir. Çocukların eğitime verilen ulusal ve uluslararası önem, çocuk haklarını korumak için çıkarılan yasal tedbirler, çocuk için tasarlanan teknolojik materyaller, çocuğa ilişkin özel yapılandırılmış oyun ve eğlence mekânları ile yine çocuğa yönelik hazırlanan basın ve yayınlar bu dönemin önemli çıktıları arasında yer almış ve bu süreç çocuk ve çocukluğa ilişkin yapılan edebi, felsefi, pedagojik ve hukuki çalışmalarla devam etmiştir. Tarihsel süreçte çocuk algısındaki kırılmalar modern zamanlar için önemli bir temel teşkil ederek 20. ve 21. yüzyılın çocuk kavramının oluşmasına yardımcı olmuştur. Çocukluğun neredeyse hiç tanınmadığı, çocukluğa ilişkin çalışmaların yapılmadığı zamanlardan günümüze yaklaştıkça, modern çocuk kavramına olan farkındalık ve ilgi artarak devam etmiş ve nihayetinde bu konuyla alakalı çalışmaların sıklıkla ele alınmasına tanık olunmuştur. *"Modern çocukluk paradigması, çocukluğu kuşatan ilgilerin güncel bir konu haline gelmesi ve sınırları aşması ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde adeta bir çocuk ideolojisine dönüşmüştür."*¹⁷

Çocukluk nosyonuna ilişkin bu süreçler değerlendirildiğinde, çocukluk tarihinin kendine has dönüm noktalarına sahip olduğu görülmüş ve günümüze yaklaştıkça düşünsel devrimlerle birlikte çocukluğun yapılanmasına dair görüşler çeşitlenmiş ve zamanla farklı kültürler ve süreçler kıyaslanarak, çocukluğa ilişkin sosyal yapılanışın farkına varılmaya

13 Sel, a.g.e., s. 4.

14 Kemal İnal, Eğitim ve İktidar: Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Eğilimler, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004, s. 32.

15 Heywood'un ifade ettiği üzere "Çocuk emeği konusunda araştırmalar yapan ilk tarihçiler, genellikle İngiltere'de ve Amerika'da 19. yüzyıl süresince uygulanan fabrika yasaklarına odaklanmıştır. Bu yasalarla çocuk emeğinin fabrikalarda ve atölyelerde benzeri görülmemiş şekilde sömürülüşüne karşılık olarak devlet müdahalesinin yolunu açmışlardır." Colin Heywood, Baba bana top at!: Batı'da Çocukluğun Tarihi, (Çev. Esin Hoşsucu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 141.

16 David Elkind, Çocuk ve Toplum Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler (Çev. Demet Öngen), ÇOKAUM, Ankara, 1999, s. 37.

17 Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Yüzlü Yazılar, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 93.

başlanmıştır.¹⁸ Modern dünyada çocuk kavramı gelişimini devam ettiriyor gibi görünse de son dönemlerde yetişkin ile çocukluğun yeniden birleşmekte olduğu diğer bir ifadeyle çocuk ve yetişkin arasındaki keskin çizgilerin tekrar belirsizleşmeye başladığı düşünülmektedir.¹⁹ Bu yönüyle Orta Çağ'da çocuğa ilişkin çizilmeye başlanan çerçevenin aslında 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde "çocukluğun yok oluşu" ile tamamlandığı söylenebilir.²⁰

Dünya çocukluk tarihinde durum böyle iken Türkiye'de çocuk nosyonu ve çocukluk imgesi uzun ve karmaşık bir değişimle bugünkü özelliklerini kazanmıştır. Türkiye'de çocukluğun tarihi ve toplumsal dönüşümü incelendiğinde Tanzimat'a kadar olan süreçte özel bir çerçevede konumlandırılmış çocukluk imgesine rastlanılmamıştır.²¹ *"Osmanlı Dönemi'ndeki geleneksel çocukluk, dünyadaki geleneksel çocukluktan çok farklı değildir. Gündelik hayatta çocuk yok gibidir. Saray çevresi veya eğitimden geçmiş çevrelerin çocukları dışında, çocukların belirli bir yaşa kadar eve bağlı, sosyal ilişkiden uzak bir hayat yaşamaları ve okur-yazarlığa geç başlamaları diğer geleneksel çocuk anlayışları ile de benzeşmektedir."*²² Ancak Tanzimat süreciyle birlikte Osmanlı'da esen modernleşme rüzgârları ve Avrupa ile etkileşimin artması, çocuk nosyonuna farklı bir boyut kazandırmaya başlamıştır. Geciken modernleşme süreci, Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de yavaş ilerleyen çocukluk bilincinin gelişmesine engel olmuştur.²³ Bu geç kalış, çocukluğa ilişkin yapılan çalışmaların ileriki dönemlere ötelenmesine sebebiyet vermiş ve hatta çocuklukla ilgili yeterli sayıda tarihsel kayıt, bilgi ve belgeye ulaşmayı güçleştirmiştir.²⁴

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleriyle esen modernleşme rüzgârları, çocuk figürüne ilişkin bilincin de belirginleşmeye başlamasını sağlamıştır.²⁵ Yahya Araz *"19. yüzyıldan önce çocukların eğitimi ve yetiştirilmeleri devletin ilgilendiği ve politika geliştirdiği bir mesele değildi."*²⁶ tespitiyle bulunarak oldukça önemli bir noktaya parmak basmış ve devletin içinde bulunduğu fikirselle ve yönetselle anlamdaki değişimi vurgulamıştır. Araz'a göre *"19. yüzyıl öncesinin cılız örneklerine karşın bu süreçte çocukların dilini yansıtan, onların zihinsel gelişimlerine uygun kitaplar kaleme alınacak, pedagojik çalışmalar yapılacak ve bir çocuk edebiyatı ortaya çıkacaktır. Batı'dan ithal edilmiş fikirlerin tartışıldığı ve yansıtıldığı bu çalışmalarda topluma, ebeveynlere ve çocuklarla daha fazla ilgilenmeye başlayan devlete hitap ediliyordu. Açılan modern okullar, çocukların gelecekteki fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olacaktır."*²⁷ Tanzimat Dönemi'nde eğitimciler,

18 Heywood, a.g.e., s. 12.

19 "Aslında modern çocukluk paradigması aynı zamanda modern çocukluk paradigmasına dönüşmüştür. Çocuklar yetişkinleşirken yetişkinlerde çocuklaşmaktadır. Bunun anlamı ise şu: Çocukluk giderek yok oluyor. Bu nedenle de önem kazanıyor, yükselen bir değere dönüşüyor. Çocukluğun korunması gereken bir değere dönüşmesi, içinde bulunduğumuz yüzyılın sözleşmeli çocuk anlayışının temelini oluşturmaktadır." Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ruhi Şirin, Dersimiz Çocuk: Çocuk Üzerine Düşünce Yazıları, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 32; Sel, a.g.e., s. 5-6.

20 Heywood, a.g.e., s. 39.

21 Şirin, a.g.e., s. 159-160.

22 Şirin, a.g.e., s. 160.

23 Bekir Onur, Türkiye'de Çocukluğun Tarihi, İmge Yayınları, Ankara, 2005, s. 109.

24 Sel, a.g.e., s. 6.

25 Öyle ki bu dönemde özel eğitime gereksinim duyan çocuklara da büyük önem verildiği görülmektedir. Binbaşoğlu'nun belirttiği üzere "Kör, sağır ve dilsiz çocukların eğitimi üzerine bizde ilk düşünceler I. Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya atılmıştır. Özel eğitime muhtaç olan bu gibi çocukların eğitimi ilk kez 1889 yılında sağrılar eğitimi ile başlamıştır." Bkz. Binbaşoğlu, a.g.e., s.143.

26 Yahya Araz, Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına, Kitap Yayınevi, 2017, İstanbul, s. 100.

27 Yahya Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Olmak", Büyük İstanbul Tarihi, Cilt: 4, İSAM, İstanbul, 2015, s. 488.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

aile üyelerinin ve devletin eğitime ilişkin görev ve sorumluluklarını çocuklara ve topluma yönelik sorumluluklar çerçevesinde değerlendirmeye başlamışlardır.²⁸ Ancak çocukluğun yapılanmasına ilişkin asıl ivme, II. Meşrutiyetle birlikte gelen değişikliklerle kazanılmıştır.²⁹ Tanzimat sonrası kendini yavaş yavaş hissettirmeye başlayan yeni çocukluk anlayışında Cumhuriyetle beraber dönemin gerektirdiği ideolojiye göre dönüşümler yaşanmıştır. Nitekim modernitenin gelecekte varlığını amaçlanan ideolojide sürdürülebilmesi için çocukluk kavramına önemli roller yüklenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi, çocukluğun çok yönlü değerlendirilebilmesi için gerekli ideolojik zemine sahip önemli bir süreç olarak nitelendirilmiştir.³⁰

A. Politik Yapılanma ve Eğitim İlişkisi

Çocukluğun yapılanmasında devlet ideolojisinin ve politik unsurların önemli ölçüde hissedildiği alan, eğitim nosyonunda gerçekleşmiştir.³¹ Aslında eğitim, uzun yıllar pedagojik bağlamda felsefi ve psikolojik boyutta irdelenen önemli bir kavram olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir. Ancak son dönem eğitsel paradigmanın değişimiyle birlikte eğitim, sözü edilen bağlamdan çıkarak sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta çok yönlü yorumlanmaya başlamıştır. Toplumsal yapılanmanın bir alt kümesi olan eğitim, sosyal yapılar içerisinde tüm yapılardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiş ve bu yapıları yetiştirdiği insan gücüyle etkilemiştir. Dolayısıyla eğitim kavramı, ekonomik faktörlerden siyasi değişimlere kültürel dönüşümlerden ideolojik söylem farklılaşmasına kadar geniş bir yelpazede kendine yer edinmiş; bu yönüyle tüm dönemlerde gelişim ve değişim süreçlerinde kilit rol oynamış ve çeşitli alanlarda ilgi odağı olmuştur.³² Gelişim ve değişim proseslerinde başat rol oynayan eğitim, Osmanlı modernleşme hareketlerinden itibaren toplumun transformasyonunu sağlayacak önemli bir unsur olarak değerlendirilmiş ve ele alınmıştır. Nitekim Osmanlı bürokratları, Tanzimat Dönemi'nde eğitime daha fazla önem vermeye ve bu alanda yeni girişimler yapmaya başlamışlardır. Meşrutiyet Dönemi'nde de eğitim kavramına verilen önem artarak devam etmiş ve bu kavram devletin ele aldığı konuların başında gelmiştir.³³

“Balkan Savaşları mevcut eğitim sistemi ve zihniyetine yönelik önemli eleştirileri ve önerileri gündeme taşıyan bir gelişme olmuştur. Osmanlı ordusunun müttefik Balkan devletleri karşısındaki yenilgisinin temel nedeni olarak gösterilen gençlerdeki “milli bilinç eksikliği”, dönemin eğitim anlayışına ve sistemine yapılan en temel eleştiri olarak belirginleşmiştir. Bu özeleştirici ve sorgulama dönemi, aslında sancılı bir milli kimlik inşası sürecinin habercisi olduğu kadar eğitimin, sürecin en temel yapı taşı olacağını da

28 Akyüz, a.g.e., s. 157.

29 Muhsin Hesapçıoğlu, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi”, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 29, 2009, s. 122.

30 Sel, a.g.e., s. 7.

31 Burcu Sel – Mehmet Akif Sözer, “Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Bir Araştırma”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education), Sayı: 33(2), 2018, s. 294.

32 Bumin’in belirttiği üzere “Her ne kadar antikitenin ütopyalarından, Rönesans’ın ideal toplum düşlerine kadar eğitim/öğretim her zaman merkezi bir role sahipse de bu alana modern devletin ilgi duyması ortaya eskisinden çok farklı bir tablo çıkarmıştır.” Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kürşat Bumin, Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü, Patika Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 59.

33 Funda Selçuk Şirin, “İktidar ve Çocuk”, Electronic Turkish Studies, Sayı: 8(8), 2013, s. 1276. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/8/8/arastirmax-iktidar-cocuk.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

gözler önüne sermiştir. Bu noktada eğitim, Cumhuriyet Dönemi'nde önemini koruduğu gibi farklı bir boyut da kazanmaya başlamıştır. Balkan Savaşları sonrasında başlayan milli kimlik inşası süreci, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hızlanmıştır. İmparatorluktan ulus devlete geçişle, köklü bir toplumsal değişim ve dönüşümün yaşandığı bu süreçte, Cumhuriyet yönetici ve aydınları, yeni toplum için yeni insan yetiştirmek amacıyla eğitime daha çok önem vermeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle yeniden inşa edilen siyasal ve toplumsal düzenin, ideolojik söylemler aracılığıyla yeni kuşaklara aktararak meşrulaştırılma ve benimsetilme ihtiyacı, eğitime merkezi bir rol biçilmesine neden olmuştur.”³⁴

Cumhuriyet yöneticileri ve aydınları, oluşturulan yeni eğitim sistemiyle gelecek olan nesillere toplumsal ve siyasal düzenin temel değerlerini ve anlam dünyasını öğretmek ve bu düzenin geleceğini garanti altına almak amacıyla kurumsal düzeyde okulları, yeni özneler yaratacak olan ideolojik birer aygıtlar olarak tanımlamışlardır.³⁵

“Eğitimin her aşaması ile yakından ilgilenen Cumhuriyet yöneticileri, özellikle çocuk eğitimine öncelik vermişlerdir. Zira çocuk, bu dönemde rejimin geleceği ve teminatı olmak gibi yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede çocuk eğitimi, en temel meselelerden biri olarak kabul edilmiştir. Milli eğitim ve kültür politikaları aracılığıyla küçük mekteplilere, Cumhuriyetin değerlerini, yeni dönemin dinamiklerini, milli sembol ve değerleri sunmak temel hedef haline gelmiştir.³⁶ Çocukluğun da yeniden tanımlanarak politik bir şekilde inşasının amaçlandığı çocuk eğitimi, aslında önemli bir inşa kategorisi olarak belirlenmiştir. Siyasal ve toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, yetişkinlik ve çocukluk anlayışları üzerinde de etkili olmuş ve yeni yaklaşım ve tanımlamaları gündeme getirmiştir.³⁷ Bu durum, çocuğun “kamusal özne olma” potansiyelinin keşfedilmesiyle ilgili bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır.³⁸ Nihayetinde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde çocuğun kamusal özne olma potansiyeli daha çok ön plana çıkarak, başta vatandaşlık eğitimi ve nüfus politikaları olmak üzere genel olarak ulus inşa projesinin temelini oluşturmaya başlamıştır.”³⁹

B. İdeolojik Söylem Açısından Okullar

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, çocuklara uygulamak istediği eğitim sistemini öncelikle oluşturulmaya çalışılan ulusal kimlik ekseninde ele almıştır. Fransız filozof Etienne Balibar ile Amerikalı tarihçi ve sosyolog Immanuel Wallerstein, Cumhuriyet yöneticilerinin çocuk eğitimine bakış açısını ulusal kimlikle açıklamışlardır: “Cumhuriyet yöneticileri ve aydınları,

34 Şirin, a.g.e., s. 1276-1277.

35 İsmet Parlak, *Kemalist İdeolojide Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2005, s. 91; Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Yusuf Alp - Mahmut Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 30-50.

36 Eric Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 117-119.

37 Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 6.

38 Nazan Çiçek, “Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Çocukluk Nosyonunun Görünümleri Üzerine Bir Analiz”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 36 (4), 2012, s. 77. <https://dergipark.org.tr/pub/mulkiye/issue/1/8> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

39 Şirin, a.g.m., s. 1277.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

*çocuk eğitimi her şeyden önce yaratılmaya çalışılan yeni ulusal kimlik bağlamında ele almışlardır. İnşa edilen devlet için yeni bir ulus inşası ihtiyacı, yöneticileri bireyin doğumundan ölümüne dek gündelik pratikler ve aygıtlar ağıyla, bir "homo nationalis" ancak aynı zamanda "homo economicus", "homo politicus" ve "homo religious" olarak kurmaya zorlamıştır."*⁴⁰ Nitekim Siyaset bilimci İsmet Parlak'a göre "Cumhuriyetin ideal vatandaşının inşası süreci, çocuk meselesinin hem biyolojik hem de politik anlamda ele alınmasını gündeme getirmiştir."⁴¹ Tarihçi Funda Selçuk Şirin de bu düşüncüyü destekleyen açıklamalarda bulunmuştur:

*"Ulusa özgü yeni tanımlamaların yapılması, bunların benimsenmesi ve içselleştirilmesinin sağlanması, çocuğun politik inşasının hedefi olarak belirlenmiş ve nihayetinde çocuk, türdeş bir toplum yaratma yolunda ilk ve en öncelikli durak olarak tasarlanmıştır. Cumhuriyet yöneticileri için çocuk eğitimi, farklı alanlardaki eğitim ve düzenlemeleri içine alacak şekilde bütünsel bir oluşumu temsil etmiştir. Aileye dair yeni tasarımlar ve bu bağlamdaki düzenlemeler, sürecin önemli bir parçasını oluşturmuş; özellikle kadının eğitimi çocuk eğitiminde önemli bir yere konumlandırılmıştır. Her iki alandaki düzenlemelerin amacı, Cumhuriyetin ideal vatandaşını inşa edecek zemini oluşturmak olarak belirlenmiştir."*⁴²

Eğitim kurumları ekseninde değerlendirildiğinde ise okullar, Cumhuriyetin sahip olduğu norm ve değerleri çocuklara aktaracak olan, bu yolla toplumsal nizamı oluşturan ve bu nizamın devamını sağlayan araçlar olarak tanımlanmışlardır.⁴³ Siyaset bilimci Füsün Üstel'e göre, Cumhuriyet Dönemi'nde okullar, çocukluğun yeniden tesisinde etkili bir konumda yer almıştır: "Cumhuriyetin kurucuları için okullar, öncelikle bireylerin sosyalizasyonunda, yeni toplum projesine eklemelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahip..."⁴⁴ olmuşlardır. Araştırmacı yazar Kemal İnal okulları, "Cumhuriyet değerleri doğrultusunda inşa edilecek olan toplumsal düzeni meşrulaştırmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla gerekli bilgi ve söylemlerin aktarıldığı ve yeniden üretildiği ideolojik bir araç olarak..." değerlendirmiştir.⁴⁵ Siyaset bilimci Güven Gürkan Öztan ise çocukluğun tesisi ile okul nosyonu arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istemiştir: "Sosyal denetim mekanizmasının formel yapılanması olarak modern okulların tesisi ve çocukluğun siyasal iradeye ve onun tesis ettiği düzene uygun arzu edilen rol ve davranışlar ile donatılması fikri, Batı'da olduğu gibi Osmanlı Türk modernite projesinde de bir sosyo-politik vizyon meselesi olmuştur."⁴⁶

Çocuk nosyonunun yeni kurulmuş olan devletin güvencesi olarak düşünülmesi ile "milli dava" olarak kabul edilen bu konu, kurucu kadro tarafından ele alınmış ve irdelenmiştir:

40Etienne Balibar- Immanuel Wallerstein, "Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji", İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.115.

41 Parlak, a.g.e., s. 181.

42 Şirin, a.g.m., s. 1277.

43 İnal, a.g.e., s. 11-12.

44 Füsün Üstel, Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127.

45 İnal, a.g.e., s. 11-12

46 Öztan, a.g.e., s. 6.

“TBMM’nin 1 Mart 1922’deki birinci devresinin üçüncü toplanma yılı başında Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi’nde eğitim ile ilgili görüşlerini dile getirmektedir: “ Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel, her şeyden evvel Türkiye’nin istiklâli ile kendi benliğine ve an’anatı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurufatından ve evsafi fitriyemizle ile münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve Garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye i millîye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü davayı millîmizin inkişafı tamamı, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayın bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muharrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraset i fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile hakkı ile birliği ile taarruz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumu ve efkârı millîyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir.”⁴⁷

Özta’n’a göre, “Çocuk eğitimi ve terbiyesi, kamusal anlamda müstakil bir ilgi alanı olarak ortaya çıkmış ve değer görmüştür. Sosyal denetim mekanizmasının formel yapılanması olarak modern okulların tesisi ve çocukluğun siyasal iradeye ve onun tesis ettiği düzene uygun arzu edilen rol ve davranışlar ile donatılması fikri, Batı’da olduğu gibi Osmanlı Türk modernite projesinde de bir sosyo-politik vizyon meselesi olmuştur.”⁴⁸

Okullaşma evresinin ivme kazandığı 1926 yılı, millî eğitimin ve millî kültürün okullarda anlaşılmasına yönelik çalışmalarda yaşanan dönüşüm bakımından da önemli bir zaman dilimi olmuştur. İlkokul programına giren yurt bilgisi dersi çocuğa, devlete ait nosyonları sevdirmek, özendirmek ve toplumda kendisini önemli bir insan olarak duyumsamak ve bu suretle milletine ve vatanına aidiyet hissini aşılama amacıyla verilen bir ders olarak ulus devlet projesine eklenmiştir. Nitekim 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının nizamnamesinde bulunan “millî talim ve terbiyeye⁴⁹ yönelik amaçlar çerçevesinde yetişecek olan Türk çocuğu öncelikle kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâik olmalıdır.” tezi ivedilikle ön plana çıkarılmıştır:

“Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve layık vatandaş yetiştirmek, tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine TBMM’ye ve Türkiye Devleti’ne hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur. Fikri olduğu gibi bedeni inkişafa ehemmiyet vermek ve bilhassa millî seciye derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir. Terbiye; her türlü hurafeli ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olmalıdır. Fırkamız, vatandaşlarımızın, Türkün derin

47 Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Ortaöğretim, 1938, s. 18-19

48 Özta, a.g.e., s. 6.

49 BCA, 18/22/16, 28.03.1926/ BOA, DH. EUM.6. Şb. 51/30, H-28-09-1333.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir.50 Bu bilgi, Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve millî varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.”⁵¹

Cumhuriyet Dönemi ideolog ve bürokratlarından olan Hasan Ali Yücel, ilkokulların kuruluş amaçlarından ve ders içeriklerinden bahsederek kamuoyunu şu şekilde bilgilendirmiştir:

“Bugün Türk okullarına devam eden her Türk çocuğu, dünyada ilk medeniyeti kuran ve bu medeniyeti cihanın dört bucağına ulaştıran bir millete mensup olduğunu ret ve inkâr edilmesine ihtimal olmayan ilmi delillerle öğrenmekte, ana dilinin bütün dillere kaynak olacak derecede güzel ve işlenmiş olduğu kanaatine varıldığını belirtir. Bugün Cumhuriyet İlkokulu artık okuma, yazma, hesap ve basit bilgiler öğreten cansız bir müessese değil; Türk çocuğuna muhitini, benliğini ve milletini tanıtacak, ulusal hayatla ilgisini artıracak ona millî benliğini verecek, millî ülküleri aşılacak, ona her fert ve vatandaş için elzem olan bilgileri, itiyatları, ülküleri ve çalışma metodunu verecek ileri bir muhit olmuştur.”⁵²

Dönemin pedagoglarından olan Hasan Zeynettin Akkök, Cumhuriyet Türkiye'sinin millî pedagojisi ve millî kültür kavramlarını esas alarak; *“Ahlâken diğerkâm, iktisaden faal istihsalci, hukuken demokrat, itikaden müteşamuh, siyaseten cumhuriyetçi, hayaten nikbin çocuklar yetiştirmeyi hedeflediğini...”* belirtmiştir.⁵³ Bu noktada millî pedagoji, kamusal bir mesele olarak görülen çocuğa Cumhuriyeti anlamlandırmak, benimsetmek ve sevdirmek için kullanılmıştır. Fusun Üstel'in deyişiyle⁵⁴ *“Kamusal aktör haline gelmiş olan çocuk, hazırlanan ilkokul programlarına eklenen yurt bilgisi⁵⁵, tarih⁵⁶ ve coğrafya bilgisi⁵⁷ dersleriyle donanarak, ihtiyaç olarak görülen millî kimlik bilgisi öğretileriyle makbul çocuk modeli olarak tasarlanmıştır.”⁵⁸*

Cumhuriyet Döneminin ünlü pedagoglarından olan Kazım Nami Duru'ya göre ise eğitimin dinamik bir yapıya sahip olması gerekmiştir:

50 Çocukluk konusundaki bu özel ilginin yanı sıra yetişkin eğitimi/halk terbiyesi bağlamında atılan adımlar da dikkate alındığında özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm yurttaşların müstakbel birer “öğrenci” haline geldiği getirildiği ifade edilebilir. Öztan, a.g.e., s. 64.

51 Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, 5. Kısım, TBMM Matbaası, Ankara, 1931; Cumhuriyet Halk Partisi Programı, 5. Kısım, Ulus Basımevi, Ankara, 1935; Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1939; Cumhuriyet Halk Partisi Programı, 3. Kısım, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943; Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ankara, 1947.

52 Yücel, a.g.e., s. 161.

53 Zeynettin Akkök, Cumhuriyet Türkiye'sinde Terbiyevi Heyecanlarım, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1935, s. 6.

54 *“Çocuk potansiyel bir kamusal aktör olarak artık yalnızca ailesine ait değildir. Çocuk kimi zaman ulusun kimi zaman ırkın geleceğidir. Yarının üreticisi, askeri ve vatandaşıdır. Kısacası çocuk toplumun geleceği olarak görülmeye başlanır. Yarının nesli hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmelidir. Yurttaşlık ilk ve orta öğretimin ana pedagojik amacıdır.”* Bkz. Üstel, a.g.e., s. 32.

55 BCA, 1/6/16, 27.07.1930

56 BOA, MF. İBT. 48/ 19; BOA, MF. İBT. 514/7, H-11-10-1332; BOA, Y.PRK. MF. 2/82, H-29-12-1310.

57 BCA, 180-9-0-0, 4/22/1; BOA, MF.MKT. 960/64, H-05-09-1324; BOA, MF. İBT. 167/55, H-18-07-1323.

58 Fusun Üstel, Okulda Vatandaş Eğitiminin Yüzyıllık Tarihi, 2016.

[Çevrim-içi: http://www.obarsiv.com/guncel_vct_0405_fusunustel.html.] (Erişim tarihi: 04.12.2016.)

“Genç kuşak düne, hatta bugüne göre olmaktan çok yarın oluşabilecek gelişmeler dikkate alınarak eğitilmelidir. Ayrıca çocuğun yetişkinden farklı bir varlık olduğu gibi, kendine özgü çok yanlı bir tabiatı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Önce çocuğun bedeni ve ruhu vardır. Sonra onun ruhsal yaşamı fiziksel ve ahlaksal olarak ikiye ayrılır. Eğitimde bu üç yan da dikkate alınmalıdır. Beden eğitimine önem verilmelidir, çünkü sağlam kafa sağlam bedende bulunur. Okullarda fiziksel gelişim öğretim yoluyla vurgulanmaktadır. Ancak ahlak eğitimi de fiziksel eğitim yanında ihlal edilmemelidir. Eğitiminin görevi yalnız bilgi vermek olmayıp sağlam karakterli insan yetiştirmektir.”⁵⁹

Duru, okullarda verilen eğitimin ahlâksal boyutuna da değinmiş ve sağlam karakterli insan yetiştirmek için disiplin kavramına ihtiyaç duyulduğundan bahsetmiştir: *“Yaşamın giderek karmaşılaştığı bir toplumda sağlam bir kişiliğe olan ihtiyaç artar. Bu da yukarıdan aşağıya, büyükten küçüğe yapılan bir baskı ile sağlanamaz. Disiplin gereklidir. Ancak bu, “eşyanın kendisinde bulunan” doğal bir disiplin olmalıdır. Çocuk bunu sağlıklı bir ortamda kendiliğinden kazanır. Önemli olan gencin doğallığını, yaratıcılığını yitirmeden sağlam bir seciye oluşturabilmesidir.”⁶⁰*

C. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Politik Bir Figür Olarak Ders Kitapları

Okulların politik görevlerinde başat unsur olan ders kitapları, siyasi telaffuzların betimlendiği, dönüştürüldüğü ve sürekliliğinin sağlandığı araçlardır. Bu anlamda ders kitapları her zaman ideolojilerin ve iktidarların dolayısıyla devletlerin ilgilendiği bir alan olmakta ve devamlılığı sağlamada hem kontrol mekanizması hem de politik telaffuz iletilicisi olarak tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir.⁶¹ *“İktidarların ders kitaplarıyla kurdukları ideolojik ilişkiler, eğitimin politik yanının en büyük göstergelerindedir. Siyasal iktidarlar ders kitaplarını oluştururken ya hazırlananların uygunluğunu denetleyip izin vermeyi tercih etmekte ya da doğrudan kendileri hazırlamayı uygun görmektedirler. Böylelikle iktidarlar ders kitapları aracılığıyla yeni bir meşruiyet yaratmak ya da meşruiyetin güçlendirilmesini hedeflemektedirler.”⁶²*

İletişim ve siyaset bilimci yazarlar Fatma Gürses ve Nilgün Pazarcı’ya göre, ders kitapları aracılığıyla devletlerin çocuğa ya da yeni nesile yönelik hazırladıkları söylemleri ve kurguları yani kısacası politikaları izlemek mümkündür:

“Politik söylem, önerme ya da kurguların ders kitaplarıyla çocuğa yansıtılması ve çocukluğun bu yolla yeniden inşa edilmesi; çocuğun içinden geçtiği siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimi göstermesi açısından

59 Fuat Baymur, Cumhuriyet Dönemi eğitimcileri, UNESCO Milli Kom. Yayınları, Ankara, 1987, s. 179.

60 Baymur, a.g.e., s. 181.

61 Fatma Gürses ve Nilgün Pazarcı’nın ifade ettiği üzere “Eğitimin ulusal ölçekte yapılmadığı ülkelerde bile okul kitaplarının içeriği, devletin ilgilenmekten vazgeçemeyeceği kadar önemli olmuştur.” Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Gürses – Nilgün Pazarcı, “Siyasal Gündemin Yurttaşlık Kavramına Etkileri: Ders Kitapları Üzerinden Bir İnceleme”, 5. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, 2010.

62 Nuri Doğan, İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

önemlidir. Özellikle ulus devlet ideolojisinin gelişmeye ve yayılmaya başlaması, çocuğa ilişkin farklı bir bakış açısı oluşturarak ders kitaplarında birtakım düzenlemelere ve değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Devletler bu süreçte pragmatik bir anlayışla ders kitapları üzerinden kişisel çıkarlarını gözeterek; belirli ideolojik hususlarda göz ardı etme, abartma, küçümseme, ötekileştirme, politik manipülasyonlar yapma yolunu tercih edebilmektedir.”⁶³

Telkinlerle oluşturulan çocuğa yönelik bu tarz inceleyişler, onun siyasal kimlik belleğinde “ötekiler” ve “biz” kavramlarının oluşmasına neden olmaktadır.⁶⁴ Tarihçi yazar Copeaux'da benzer düşünceleri ileri sürmüştür: “*Ders kitaplarının ötekiler bağlamında çocuğu birtakım politik değerlerle donatmasının amacı, kendi ve ötekiler anlamında politik kimlik oluştururken, devletin ya da egemen güçlerin talebi dışındakileri dışlayarak devlete bağlılığı devam ettirmektedir. Ders kitabında ötekilerin ifade edilişi ve aktarılışı, bir anlamda çocuğun kendine, dünyaya kendi tarihine ve kendi ilişkiler bütününe bakışının yansımaları olarak algılanmaktadır.”⁶⁵*

Cumhuriyetin ilanıyla kurulan yeni devletin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, yeni rejimin talep ettiği çağın gereksinimlerine uygun, vatandaşlık bilincine sahip, milli ve evrensel düzeyde değerlerle donanmış “yurttaş” yetiştirme sorunudur. Yeni devletin çatısı altında yeni bir yurttaşlık tanımı yaratma girişimi, ancak eğitimle sağlanabileceğinden çeşitli eğitsel reformların yapılması amaçlanmıştır. Dönemin gereklilikleri ve koşulları düşünüldüğünde, yeni devletin siyasal ve toplumsal kurumlarıyla uyumlu, bilimsel ve çağdaş anlayış ve algılayış biçimine erişmiş, Cumhuriyete sadık, modern yurttaşı var edebilmek eğitimsel yenilik ve düzenlemeleri zorunlu kılmıştır.⁶⁶ Özellikle Osmanlı'dan kalan eğitsel ritüel ve geleneklerin ortadan kaldırılmasının amaçlandığı bu süreçte, genç Türkiye için gerekli görülen “yeni ulusal eğitim politikası” ile birlikte müfredat programlarında çeşitli düzenlemelere gidilmiştir.⁶⁷ Eğitim bilimci Yahya Akyüz'ün belirttiği üzere “Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun % 10'u bile okuryazar olmadığı için bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmalıdır”⁶⁸ ve eğitim nosyonuna daha fazla ağırlık verilmiştir.

Cumhuriyetin meşruiyetine yönelik siyasal etkenlerin devlet kanalıyla ders kitaplarına yansıtılması ve bu yolla çocukluğun politik olarak yapılanması, yeni rejime temel teşkil

63 Gürses - Pazarıcı, 2010.

64 Copeaux'a göre “Ötekilerin, dostların, düşmanların ya da basit komşuların görüşü, kimliği oluşturan unsurlardandır. Bazı toplumlardaki betimlemelerde, sık sık düşmanın kimlik yapılandırıcı bir işlev üstlendiği görülür.” Etienne Copeaux, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine (Çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

65 Copeaux, 1998.

66 Tezer Taşkıran, Yurt Bilgisi, Milli Eğitim, İstanbul, 1941.

67 Çalışma boyunca eğitim programı yerine müfredat sözcüğü kullanılmıştır. Demirel'e göre “Eğitim sistemimizde uzun süre dersler ve konular listesi anlamında kullanılan müfredat programı anlayışı 1950'li yıllardan sonra yerini eğitim programı anlayışına bırakmıştır.” Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Demirel, Türkiye'de Program Geliştirme Uygulamaları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 7, 1992, s. 27; BCA, 133/646/1, 04.07.1924; BCA, 140/674/1.

68 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1989, s. 361-362.

eden köklü politik kavramlar eşliğinde gerçekleştirilmiştir.⁶⁹ Eğitim bilimci Burcu Sel, bahsi geçen bu kavramlardan milliyetçilikle alakalı olarak birtakım tespitlerde bulunmuştur:

“20. yüzyılın başlarında özellikle Türkiye gibi ulusal eksende kurulmaya başlayan devletlerin resmi ideolojisi olarak kabul gören “milliyetçilik” kapsamında milli ülkü, inanç ve değerlerin neredeyse çocuğun yaşamının her boyutuna aktarıldığı görülmüştür. Bu anlamda yurt bilgisi ders kitaplarında çocukluğa ilişkin milliyetçilik temelli kurgulanmaya çalışılan politik sistemle milliyetçi eğilimin artması beklenmiştir. Savaştan yeni çıkmış, bağımsızlık mücadelesini çetin şartlar altında yürüten bir ulusun, uluslaşma sürecinde milli değerlere fazla yoğunluk göstermesi ve milliyetçiliğin yurt bilgisi ders kitaplarında diğer ilkelere oranla daha güçlü bir şekilde vurgulanması bu noktada öngörülebilir bir durum olmuştur.”⁷⁰

Milliyetçilik kategorisi gibi cumhuriyetçilik kategorisi de Atatürk ilkelerinin omurgasını oluşturarak çocuğa yansıtılmıştır. Yurt bilgisi ders kitaplarında cumhuriyetçilik bir taraftan en önemli politik özne olarak çocuk üzerinden inşa edilirken diğer taraftan da cumhuriyetçiliğin öneminin ve değerinin anlaşılmasını sağlayacak “öteki”nin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda çocuğa cumhuriyetçilik ile ilgili verilmeye çalışılan mesajlar daha çok “öteki” kapsamında Osmanlı politik sistemi üzerinden gerçekleştirilmiş ve sürekli bu iki politik düzlem arasında kıyaslamalar yapılmıştır. Nitekim ders kitaplarında cumhuriyetçilik bu kıyaslamalar üzerinden yüceltilmiş, halk iradesine dayalı en iyi yönetim şekli olarak açıklanmış ve bir yaşam biçimi olarak benimsetilmek istenmiştir. Cumhuriyetçi anlayışın çocuklar tarafından içselleştirilmesi için bu uğurda yapılan fedakârlıklar sık sık dile getirilmiştir.⁷¹

Ders kitaplarında devletçilik kategorisi altında çocuğa verilmeye çalışılan politik mesajlarda pragmatik bir anlayış benimsenerek sürekli “ulus yararı” vurgusu yapılmıştır. Bu süreçte ulusun yararı, ulusun ilerlemesi, diğer uluslarla aynı seviyeye ulaşması ve bunların devlet eliyle gerçekleşmesi temel esaslardan olmuştur. Halkçılık kategorisinde çocuğa iletilmek istenen politik mesaj ise imtiyazsız, sınıfsız ve ayrıcalıksız millet kavramına dayandırılmıştır. Nitekim politik yapılanma sürecinde rejime sadık, idealize edilmiş çocuğun belirlenmiş meziyet ve yeteneklerle donanması, ancak ulusal ölçekte eşitlikçi bir anlayış ile gerçekleşebilecektir. Bu durumun kaygısını taşıyan hegomonik yapı bölge, gelir, öğrenim durumu, statü farkına dayalı bütün eşitsizliklerin giderilmesini, çıkabilecek olası sorunların çözümünde ve önlenmesinde halkçılık ilkesini kilit bir faktör olarak görmüştür. Çocuğun kendini yeni rejime ait bir unsur olarak görmesi ve “cumhuriyet çocuğu” olarak mevcut durumundan daha iyi statülere gelebileceği düşüncesi, halkçılık ilkesiyle aşılacak istenmiştir. Sınıf çatışmalarının ortadan kaldırılması ve imtiyazsız bir topluma ait eşitlikçi bakış açısının yasal güvencesi de sık sık yurt bilgisi ders kitaplarında dile getirilmiştir.⁷²

69 Sel, a.g.e.,s. 90.

70 Sel, a.g.e.,s. 94.

71 Yurt bilgisi ders kitabında Sevinç’in ifade ettiği üzere “Çocuklar, Cumhuriyeti elde etmek için milletin ne kadar çok sıkıntı çektiğini sizler bilemezsiniz. Az kan mı döküldü, az inan mı öldü, az er mi şehid oldu.” Bkz. Kazım Sevinç, Türk Yavrularına Yurt Bilgisi, Ekspres Yayınları, İstanbul, 1933, s. 5-6.

72 Bu anlamda köy müfredat programlarına göre hazırlanmış yurt bilgisi ders kitaplarındaki kurgularda öğretmen sık sık köylü çocuğu şehre götürmüş, şehrin önemli yerlerini gezdirerek ileri de Cumhuriyet sayesinde büyük makamlara gelinebileceğini örneklerle anlatmıştır. “Fakir köy çocuğu”ndan “büyük yurt adamı”na geçişi vurgulayan hikâyeler üzerinden, Cumhuriyetin yaratmak istediği imtiyazsız toplum örneklendirilmeye

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

Ders kitapları nitelik açısından analiz edildiğinde devrimcilik ilkesinin fayda vermeyen eski şeyleri terk ederek her zaman yeniye ve iyiye yönelme” olarak tanımlandığı görülmüştür.⁷³ Aslında devrimcilik kategorisi net, açık ve anlaşılır bir şekilde çocuğa sunulmamış daha çok belirsizliklerle “milletin faydası uğruna yeniye yöneliş” olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Aynı anlayış nispeten farklılıklar gösterse de ileriki yıllarda da varlığını devam ettirmiştir. Nihayetinde devrimcilik sık sık çağın gereksinimlerini karşılayabilecek ölçüde değişikliklere açık olma şeklinde çocuğa aktarılmıştır.⁷⁴

Yurt bilgisi ders kitaplarında laiklik kavramı çocuğa açıklanırken diğer pek çok kategoride olduğu gibi bir “öteki” yaratılmış ve yaratılan “öteki”nin konumlandırılmasıyla laikliğin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Burada oluşturulan “öteki” dine ilişkin oluşturulan Osmanlı geleneksel tavrı ve uygulamaları olmuştur. Dini kamusal alandan uzaklaştırma çabaları, çocuğa bu yolla anlatılırken bir yandan din üzerinden bu olumsuz uygulamaların bir daha yaşanmayacağına garantisi verilmiş diğer yandan da dinsel anlamda herhangi bir sınırlamanın olmayacağına vurgusu yapılmıştır.⁷⁵ Pozitivist temelde inşa edilmeye çalışılan laiklik, dinsel unsurların politik düzlemin tamamen dışarıda bırakılması ile ilişkilendirilmiştir. Kitaplarda sıklıkla cumhuriyet çocuğunun toplumsal ve politik anlamda “elitizm” odaklı bir anlayışı benimseyerek, laiklik dışı unsurları reddetmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyetle beraber ulaşılmak istenen modernitenin, Osmanlı toplumsal hayatında var olan dini uygulama ve telkinleri reddettiğini ve devletin politik işleyişinin din dışı bir düzleme çekildiğini söylemek mümkündür. Böylelikle yeni rejim tarafından geleneği ve inanç sistemini merkeze alan bir anlayıştan uzaklaşarak, bilime ve akla dayalı bir toplumsal yapının yaratılmak istendiği sonucuna varılmaktadır.⁷⁶

Ders kitapları nitelik açısından incelendiğinde Kurtuluş Savaşı sürecinin yoğun bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Nitekim Kurtuluş Savaşı yeni rejime kavuşmanın, refaha ermenin, toplumsal huzurun, bağımsızlığın, yeniden doğuşun, hür ve müstakil Cumhuriyetin en önemli aşaması olarak değerlendirilmiştir:

“Kurtuluş Savaşı; yeni rejime kavuşmanın, refaha ermenin, toplumsal huzurun, bağımsızlığın, yeniden doğuşun, hür ve müstakil Cumhuriyetin en önemli aşaması olarak değerlendirilmiştir. Kitaplarda Kurtuluş Savaşı süreci dünyada hiçbir milletin gösteremediği eşsiz bir vatan savunması olarak askeri kahramanlıklarla, kadın ve gençlerin destansı çabalarıyla anlatılırken; Türk çocuğunun en mühim vazifesinin bu mücadele ruhunu taşımak olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda özellikle yoksulluk ve ortak acılar üzerinden kolektivist bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Kitaplarda Kurtuluş Savaşı sırasında gösterilen milli gayret ve özveriyle Cumhuriyetin kazanımları arasında sıkı bir ilişki kurulmuş ve bu ilişki üzerinden çocuğun Cumhuriyetin kazanımlarına sadakat duyması amaçlanmıştır. Özellikle

çalışılmıştır. Bkz. Bedia Ermat -Kemal Ermat, Yurt Bilgisi, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1945.

73 Yurt bilgisi ders kitabında Rona'nın dile getirdiği üzere “Eski faydasız ve zararlı şeyleri atıp bunların yerine iyi ve faydalılarını koymaya devrim adı verilir.” Bkz. Tarık Rona, Yurt Bilgisi, Çankaya, Ankara, 1946, s. 22.

74 Sel, a.g.e., s. 97.

75 “Osmanlı İmparatorluğu zamanında dünya işleri için de din adamlarının görüşlerine göre hareket edilirdi. İlk çağlarda en uygar bir millet olduğumuz, bütün milletler uygarlığın ilk ışıklarını Türk milletinden aldıkları halde sonraları, din işlerinin devlet işlerine karıştırılması yüzünden geri kalmıştık.” Ermat - Ermat, a.g.e., s. 24.

76 Sel, a.g.e., s. 98.

milli hislere dayalı anlatım biçiminin yoğun bir şekilde kullanıldığı Kurtuluş Savaşı kategorisiyle ulusal birlik ve bütünlüğün önemi pekiştirilmiş, bu süreç içerisinde Atatürk ve silah arkadaşları güçlü bir politik unsur olarak yansıtılmıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sadece milli boyutta ele alınmamış, yaşanan mücadelenin diğer uluslar nazarında kazandığı değer üzerinde de durulmuştur.”⁷⁷

Kurtuluş Savaşı süreciyle çocuğun içinde bulunduğu yeni koşullar arasında yaratılmaya çalışılan milli eksene ilişkin bağlantı; Cumhuriyetin ilk yıllarında hem iç hem dış tehditler hem de Osmanlı üzerinden yapılırken; 1938 sonrası özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde daha çok dış tehditler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Milli mücadele ruhunun çocuğa aşılması savaş sürecindeki ordunun inancı, halkın topyekûn seferberliği, Türk’ün bağımsızlığa düşkünlüğü, millet sevgisi vb. konular üzerinden gerçekleştirilirken, “düşman” ve “dış tehdit” kavramlarına karşı her an devletin ve milletin hazır olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu süreçte milli anlamda milli bilinç ve şuurla beslenmeye çalışılan “biz” bilinci “ötekiler” kavramının oluşumuna neden olmuştur. Ancak yurt bilgisi ders kitaplarında “ötekiler” kapsamında ele alınan kavramlar genelde yakın tarihe ve iç tehditlere dayandırılarak çocuğa aktarılmıştır.⁷⁸

Yeni devletin içerdiği siyasal unsurların çocuğa kazandırılmasına ilişkin alanlar incelendiğinde Atatürk konulu içeriklere sıklıkla rastlanılmıştır. Yani Cumhuriyetin meşrulaştırılması sürecinde gereklilik arz eden liderlik kültü çocuğa çoğunlukla Atatürk üzerinden aktarılmıştır. “Atatürk askeri kişiliği, öğretmenliği, liderliği, vatanseverliği, fedakârlığı, cesurluğu ile anılırken kimi zaman milletle kimi zamanda rejimle özdeşleştirilmiş ve yüceltilmiştir.”⁷⁹ Atatürk yeni rejimin kurucu unsurlarından biri olarak sadece bir eylem insanı olarak değil, aynı zamanda bir düşün insanı olarak da ele alınmış; ancak bu övülme davranışı asla otoriter ve baskıcı bir anlayışla yapılmamış, milli duygular ve yurt sevgisiyle harmanlanmıştır.⁸⁰ Özellikle yurt bilgisi ders kitaplarındaki “Atatürk” politik bir unsur olarak çocuğa yansıtılırken kişiliğinden ya da hayatından çok politik kimliği ve askeri başarısıyla ele alınmıştır.⁸¹

Yeni rejimin siyasal kavramlarının çocuğa aktarılmasına ilişkin bölümler incelendiğinde “Türk Milleti”, “Türk Vatanı” ve “Türk Devleti” başlıklarının sıklıkla kullanıldığı görülmüştür:

“Ders kitaplarında bu kavramların sıklıkla kullanılması, milliyetçi ideolojik eksenin çocuğun politik yapılanmasında sürekli ön planda tutulması ve ulus devlet anlayışına dayalı pedagojik uygulama geleneğinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Aslında bu süreçte devlet, vatan ve millet bilinci politik yapılanma sürecinde milli pedagojik unsurlara temel teşkil eden önemli erdemler olarak kabul görmüştür. Rejimsel unsurlarla idealize edilmek istenen yeni çocuk imgesiyle devlet-vatan-millet kavramlarına

77 Sel, a.g.e., s. 99.

78 Reel politikçi bir anlayış tarzıyla “dış ötekiler” kapsamında işgal edilen bölgelerin isimlerinin dile getirilmediği ve bu anlamda geniş bir “işgal güçleri” tanımlaması yapıldığı görülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Üstel, 2016; Sel, a.g.e., s. 100.

79 Sel, a.g.e. s.100.

80 Sel, a.g.e., s. 100-101.

81 Sel, a.g.e., s. 101.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

*dayalı oluşacak milli şuurla, var olan ideolojiye ve yeni devlet düzenine sadık bireyler yetiştirilecek; sonunda ise yeni rejime ait "milli terbiye" geleneği oluşacaktır."*⁸²

Ders kitaplarında Türk milleti net, tutarlı ve süreklilik arz eden bir ideolojik yaklaşımla ele alınmamıştır. 1928 ile 1930'lu yıllarda millet kavramı; aynı dili konuşan, aynı ırktan gelen ve aynı duyguları paylaşan insanlar topluluğu olarak tanımlanırken, daha sonraki yıllarda "aynı dil" düşüncesinden uzaklaşmıştır. Ancak milli kimliğin sınırlarının belirlenmesinde ilk yıllarda kullanılan "aynı ırk" ifadesi uzun süre varlığını devam ettirmiştir.⁸³ Aynı vatan toprağı üstünde, aynı duygu ve düşüncenin taşınması, aynı ülkü yolunda ilerlenmesi millet olmanın gerekliliğı olarak gösterilmiştir. Türk milleti tanımlanırken Türk'e fevkalade nitelikler atfedilmiş, Türk'ün doğası ve yaradılışı üzerinden olağanüstü benzetmeler yapılmıştır.⁸⁴

Yurt bilgisi ders kitaplarında Türk vatani, Türk devleti ve Türk milletine ilişkin tarih, dil, kültür vb. öğelerin sık sık bağlayıcı yönü kullanılmış ve bu nedenle de özellikle Türk diline yoğunluk verilmiştir. Ayrıca kimi zaman Türk vatanının, Türk dili konuşan ve Türk olan bireylerden meydana gelmesi gerektiğı sezdirilmiş, fakat kitaplar arasında bu konuda bir anlayış birliğı oluşmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan yurt bilgisi ders kitapları incelendiğinde oluşturulmaya çalışılan ulusal kimlik daha çok etnik temellere ve dile dayalı bir aidiyet duygusuna bağlanmıştır. Etnik temeller ise daha çok Türk'e ait kan bağı, uzun tarihi geçmişe dayalı ortak kültür ve coğrafi aidiyet duygusu çerçevesinde şekillenmiştir. Türk vatani nosyonu ise çocuğa doğup büyüdüğü yakın çevreden devletin sınırlarını içeren bütünlüğe doğru yönelen bir perspektifle yansıtılmış, bu bağlamda vatan toprağının her karışının kutsallığı vurgulanmıştır. Bu süreç içerisinde yurt bilgisi ders kitaplarında vatan topraklarının sınırı çocuğa aktarılırken iki dikkat çekici ideolojik kurgu kullanılmıştır: İlk ve büyük kurgu Türklerin bugüne kadar hüküm sürdükleri topraklar üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu toprakların ezelden beri vatan toprağı olduğu vurgulanmıştır. İkinci ideolojik kurgu ise sınırları daha daraltılmış vatan topraklarının çocuğa yansıtılması şeklinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda kimi zaman Orta Asya'yı Anadolu'yu İran'ı içine alan bir vatan tasavvuru çizilirken kimi zaman da sınırları daha daraltılmış Türk topraklarının varlığından söz edilmiştir.⁸⁵

Ders kitaplarında politik bir kavram olarak vatan ve buna bağı vatandaşlık nosyonlarının kapsayıcı bir hâl alması ise uzun zaman almıştır. Politik yapılanma sürecinde pedagojik bir araç olarak kullanılması gereken vatan ve buna bağı vatandaşlık nosyonları; Cumhuriyetin ilk yıllarında daha sınırlı bir bakış açısıyla ele alınmış ve bu nosyonlar sadece politik açıdan aidiyet yaratma ve yeni düzene itaat boyutuyla değerlendirilmiştir. Türk vatanına duyulması gereken sadakat ve sevgi "vatanseverlik" ve "ideal vatandaşlık" eksenine yerleştirilerek duygusal bir bakış açısıyla sunulmuştur.⁸⁶

82 Sel, a.g.e., s. 102.

83 Yurt bilgisi ders kitabında Gölpinarlı'nın ifade ettiğı üzere "Çünkü orada da Türkler oturuyor, Türkçe konuşuluyor; oradaki kardeşlerimin çıkarı ile benim çıkarım bir, duygularımız bir, isteklerimiz bir..." Bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, Yurt bilgisi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 25.

84 Yurt bilgisi ders kitabında Sevinç'in belirttiğı üzere " Ne mutlu bize! Tarihi şanlı, şerefle dolu olan Türk milletinin çocuklarıyız. Yurdumuzu vatanımızı canımızdan çok sever, milletimiz için gerektiğı gün canımızı veririz." Bkz. Sevinç, a.g.e., s. 2.

85 Sel, 2016.

86 Sel, a.g.e., s.103.

Milliyetçi kavramlar temelinde tasavvur edilen politik çocuk, bilhassa Cumhuriyetin ilk yıllarında uluslaşma sürecini belli bir zemin üzerine oturtmak isteyen devlet için önemli bir ideolojik aygıt olmuştur. Türk milleti, Türk vatani ve Türk devletine bağlılık ve sadakat önemli milli bir terbiye aracı ve milli bilinci inşa edici bir unsur olarak kullanılmıştır. Yurt bilgisi ders kitaplarında sık sık bu kavramlara bağlanılmadığı ve sadakat duyulmadığı durumlara ilişkin muhtelif karşı senaryolar yaratılmış; böylece var olan milli kurgu güçlendirilmek istenmiştir. Yaratılmak istenen devlete aidiyet duygusu, abartılı bir üslupla Türk'ün uzun tarihsel süreci ve sürecin sürekliliği ile desteklenmiştir. Böylelikle bir taraftan yeni modern ve çağdaş Türk devletine aidiyet hissi yaratılırken diğer taraftan geçmiş tarihsel süreç önemli bir ideolojik dayanak olarak kabul görmüştür.⁸⁷

Yeni rejimin siyasal unsurlarının çocuğa aktarılmasına ilişkin alanlar incelendiğinde bağımsızlık unsuruyla da karşılaşmıştır. Bağımsızlık diğer pek çok alanda olduğu gibi milli temellere dayalı duygusal söylemler aracılığıyla küçük okuyuculara yansıtılmış, yeni rejimin ve yeni rejime dayalı politik sistemin vazgeçilmez ideolojik öğelerinden biri olarak sunulmuştur. Türk'ün bağımsızlığa aşina olduğu, sahip olduğu güç ve varlığıyla başına buyruk bir şekilde yaşadığı ve yaşamaya devam edeceği vurguları, ders kitaplarında sıklıkla dile getirilmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyetin bağımsızlıkla beslenen bir yönetim şekli olduğundan söz edilerek, soyut bir bağımsızlık anlayışı yerine, yakın tarihte yaşanan Milli Mücadele Dönemi'nden esinlenerek, somut bir bağımsızlık imgesi çizilmeye çalışılmıştır.⁸⁸ Pek çok alanda olduğu gibi bağımsızlık alanında da politik söylem ve temaların kökenine milli öğelerin yerleştirildiği görülmüştür. Ulusal kimliğin politik kimlikle pekiştirilmesi, bağımsızlık üzerinde net bir şekilde geleceğin yurttaşlarına yansıtılmıştır. Türk milletinin hiçbir gücün kontrolü altında yaşayamayacağı düşüncesiyle yapılan "tam bağımsızlık" vurgusu sadece politik düzlemle değil, ekonomik düzlemle de ilişkilendirilmiştir. Yeni rejimin kurucu kadrosunun politik bağımsızlığı iktisadi bağımsızlıkla pekiştirme çabalarının ders kitaplarına yansması, rejimin temellerinin çok boyutlu ele alındığının önemli bir göstergesidir. İktisadi bağımsızlıkta yaşanabilecek olası bir olumsuzluğun politik bağımsızlığı da etkileyeceği fikri, Osmanlı Dönemi ekonomik hayatına ilişkin çıkarımlarla örneklendirilmiştir. Böylece geleceğin mimarı olan çocuklardan her alanda bağımsızlık kimliğinin korunması talep edilerek, milli kalkınma ile bağımsızlık ilkesi arasındaki ilişkinin hangi boyutlarda ele alınması gerektiği anlatılmıştır.⁸⁹

"Vatandaşlık eğitimi, ulus devletin siyasal-ideolojik belirleyiciliği alanına giren temel meselelerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda Cumhuriyet yöneticileri özellikle tarih90, yurt bilgisi, dil bilgisi gibi derslerle yakından

87 Tarihsel sürekliliğin vurgulanması amacıyla "uzak geçmiş-eski vatan" kurgusu ile "yakın geçmiş-şimdiki vatan" arasında bağ kurulmasına dikkat edilmiştir. Bkz. Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 324; Sel, 2016.

88 Sel, a.g.e., s.105.

89 Bağımsızlık kategorisi içerisinde bir yandan doğrudan itaat ve özveri vurgusu yapılırken, bir yandan da hak ve hürriyetler bağımsızlıkla ilişkilendirilmiştir. "Fakat şunu da iyi bilmek lazımdır ki, her çıkarın üstünde büyük bir çıkar vardır ki o da yurt çıkarı, bağımsızlık kaygısıdır. Haklarımızı kullanırken daima vatanımızın çıkarını, milletimizin bağımsızlığını düşünmek en büyük ve en genel görevimizdir. Onun için milletin arasında eski ve batıl fikirleri sokmak, ikilik çıkarmak gibi hareketlerle bu haklardan kötü bir şekilde yararlanmaya kalkan adamdan bu hakları almak da milletin bir görevi olur." Bkz. Gölpınarlı, a.g.e., s. 46; Sel, a.g.e., s.105.

90 "Açıkça görülmektedir ki, tarih kitapları üzerinden eğitim sürecinde gerçekleştirilmeye çalışılan şeyin, tek cümleyle söylemek gerekirse, 'ulusal bir kimlik ve bilinç' oluşturmak olduğu ifade edilir. Nitekim "gelecek nesillerin istifade edebileceği kıymetli, ölmez, ilim ve sanat eserleri bırakmış bir varlık olarak tarihte şerefli bir yer

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

İlgilenmiş, bu dersler aracılığıyla ortak değerler etrafında bir kaynaşma sağlamak istemiştir. Bunun sağlanması için de milli simgeler çocuğa yerleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim milli marş, bayrak, milli bayram, ulusal önder ve kahramanlar, ulusal mitolojiler ve törenler üzerinden yoğun bir inşâ sürecine gidilmiştir. Bu unsurların eğitim hayatına uygulanmasıyla aynı zamanda kolektif bir bilincin ve kimliğin oluşumunu da katkı sağlamıştır.”⁹¹

D. Erken Cumhuriyet Döneminde Toplumda Oluşturulmak İstenen Aile, Çocuk ve Kadın İmgesi

Aile kavramı, aralarında evlilik ve kan bağı bulunan karı, koca ve çocuklardan oluşan bir kurum olarak tanımlanmaktadır.⁹² Ancak aile sadece kan bağıyla bir araya gelmiş insanların oluşturduğu tanımıyla değil aynı zamanda nesiller boyu devam edebilecek kültür ve değer aktarımlarıyla dikkat çeken bir kurum olma özelliği göstermektedir: “Okul ve ders kitapları aracılığıyla çocuğa aktarılmak istenen ideoloji, aslında çocuk tarafından olduğu biçimiyle benimsenmez ya da içselleştirilmez. Çünkü okula yeni başlayan bir çocuk, o yaşa kadar ailesinden toplumsal ve ideolojik olduğu kadar dinsel davranış ve değerler de edinmiştir. Cumhuriyet yönetici ve aydınları tam da bu noktada aile ile yakından ilgilenmenin onu yeniden inşâ etmenin zorunluluğunu hissetmiştir.”⁹³ O dönemde İçişleri Bakanlığı görevini yürüten Şükrü Kaya'nın bu konuyla ilgili açıklamaları oldukça yol gösterici olmuştur:

“...Her aile çocuğunu ve her rejim gençliği kendi şekline ve gayesine göre yetiştirmek ister. Atatürk rejiminin Türk çocuklarında görmek istediği vasıflar gençliğin sağlam dürüst mert çalışkan güzel ve güzel sanatları sever olmasıdır. Türk ailesiyle Atatürk rejimi her meselede olduğu gibi bu işte de tam bir mutabakat halindedir. Her türlü istihsal sahalarında kemiyet ve keyfiyetin artırılmasını şiar edinen Cumhuriyet Türkiye'si tarlada fabrikada okulda kışlada her nerede olursa olsun Türk gençliğinin moral ve fizik kültürünü ilerletmeği metotlu ve planlı bir çalışma mevzuu yapmıştır.”⁹⁴

Funda Selçuk Şirin ise aile ile ilgili açıklamalarını belli prensipler üzerinden gerçekleştirmiştir: “Ailenin en öncelikli amacı, iyi vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. İyi vatandaş yetiştirmenin öncelikli şartı ise iyi ya da ideal bir Türk ailesi inşâ etmekten geçmektedir. Bu dönemde ideal anne ve babaların görevleri iyi vatandaşlar olan çocuklar

---

kazanmak idealimiz olacaktır. Çocuklarımıza da aynı fikir ve terbiyeyi vereceğiz.” Bkz. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Tarih I: Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931a, s. 9. Çünkü tarih kitapları “Türk milletine... En asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, asırların yürüyüşüncü beşeriyetin karanlık göklerinde müsel sel medeniyet ufuklarının kendi ırkının zekâ ve kabiliyet eller ile açıldığını anlatır”. Bununla da kalmaz tarih, “Türk milletine kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende, edebiyatta, resim, musiki, mimarlık, heykeltıraşlık gibi sanatlarda dahi ne kadar eşsiz bir istidat ile yoğunlaşmış olduğunu” anlatmaktadır. Üstelik bu milletin “dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek hâkimiyet ve hars damgası basılı olduğunu...” öğretir. Bkz. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Türk Tarihi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931c, s. 258.

91 Anthony Smith, Milli Kimlik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35.

92 Birsen Gökçe, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1-2, 1976, s. 46-47.

93 Şirin, a.g.m., s. 1281.

94 Şükrü Kaya, “19 Mayıs 1919'da” Ülkü, Haziran, Cilt: 9, Sayı: 52, 1937, s.241-246.

yetiştirmek, ülke kalkınmasına katkıda bulunmak ve sorumluluklarına bağlı olmak gibi ana prensipler üzerinden tanımlanmıştır.”⁹⁵

1936 tarihli ilkokul programında aile bilgisinin amacı, “Çocukların ileride kuracakları aile hayatında iyi bir anne ve baba olmaları, dirlik ve düzenlik içinde bir yuva tesis edebilmeleri için erkek ve kadının aile ocağındaki vazife ve rolünü iyice kavratmak...” olarak verilmiştir.⁹⁶ Şirin’e göre, “Aile sadece bir kurum olarak değil, aynı zamanda bir metafor olarak da ulus inşasında ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Zira ulus, her şeyden önce koca bir aile olarak düşünülmüştür. Bu yaklaşım ise vatandaşlar arasında sembolik akrabalık bağı oluşturarak, kolektif kimliğin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Çocuk, bu sembolik bağı geçeceği eğitim süreci ile fazlasıyla pekiştirecek olan bir unsur olarak konumlandırılmıştır.”⁹⁷

Şirin, “Çocuğun politik bakımdan inşası bağlamında olduğu gibi yeni aile tasarımlarında da kadın ve kadının Cumhuriyet değerleri doğrultusundaki eğitimi son derece önemli bir basamak olarak...”⁹⁸ görülmesinden bahsetmiştir. Ona göre kadının eğitimi sorunu, Osmanlı’da Tanzimat Dönemi’ne kadar götürülebilir. “Ancak özellikle Balkan Savaşları sonrasında aydınlar arasında başlayan sorgulama sürecinde, eğitime özellikle de kadın eğitime yönelik eleştiriler daha yoğun bir şekilde gündeme getirilmiştir. Eğitime yönelik eleştiriler, özellikle vatandaşlık eğitimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Gençler arasındaki heyecansızlık, milli bilinç yoksunluğu bu eğitimdeki eksiklikte aranmış; bu çerçevede anne, vatandaşlık eğitiminin ilk öğretmeni olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁹⁹ Zira durum bizzat Atatürk tarafından da dile getirilmiştir: “Kadınlarımızın genel iş ortamında üstlendikleri hisselerden başka kendileri için en önemli en hayırlı en erdemli bir görevleri de iyi ana olmaktır. Bunun için kadınların erkeklerden daha çok aydın daha çok ilerici daha çok bilgili olmaları gerekir.”¹⁰⁰

Şirin “İktidar ve Çocuk” adlı çalışmasında, Meşrutiyet Dönemi’yle birlikte ortaya çıkan yeni devlet, yeni toplum ve yeni insan sorununun Cumhuriyet Döneminin de temel problematiklerinden birini oluşturduğunu ifade ederek bu konuyla alakalı tespitlerini ortaya koymuştur:

“Cumhuriyet yönetici ve aydınları, yeni çocuk paradigmasına uygun olarak hem hukuk hem de eğitim alanında önemli düzenlemeler yaparak, yeni ve ideal bir nesil inşa etmek istemiştir. Ulus devlet inşası çerçevesindeki girişimlerin birincil hedefini de aslında bu istek belirlemiştir. Çocuğun rejimin değerlerini içselleştirip, yeniden üretecek Cumhuriyet vatandaşına dönüştürülmesi fikri, ilk hedef olarak öngörülmüştür. Zira rejimin devamlılığını sağlamak, Cumhuriyetin bu ideal kuşağının sorumluluğuna verilmiştir. Bu sorumluluğun genç kuşaklara işlenmesini sağlayacak unsur ise sistemli bir eğitim programının hazırlanması olmuştur. Bu kapsamda da okul ve onunla bağlantılı alanlar yardımıyla homo-nationalist yani ulusal bilince ve kolektif bir kimliğe sahip yeni bir nesilin inşasının sağlanması

95 Şirin, a.g.m., s. 1281.

96 Üstel, a.g.e., s. 125.

97 Şirin, a.g.m., s. 1281.

98 Şirin, a.g.m., s. 1281.

99 Şirin, a.g.m., s. 1281.

100 Arı İnan, Düşünceleriyle Atatürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 257-258.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ideal Cumhuriyet vatandaşı, sadece politik bakımdan değil beden ve ahlâken de inşa edilmek istenmiştir. Belirlenen bu hedefe ulaşmak için de başta ilköğretim olmak üzere genç kuşağın geçireceği tüm eğitim süreci devlet tarafından denetim altında tutulmuştur. Cumhuriyet yönetici ve aydınları, ulusun inşasını sağlayacak önemli basamaklardan biri olan çocuk eğitimini, yalnızca okul ve onunla bağlantılı alanlarla sınırlamamıştır. Başta aile ile ilgili yeni tasarım ve düzenlemeler olmak üzere, özellikle kadın eğitiminin sürecin önemli bir parçasını oluşturduğunu düşünmüşlerdir. Nitekim kadının çocuk eğitimindeki yeri, ulusun annesi olması yaklaşımı üzerinden şekillenirken, annenin de yeni ideolojik prensipler doğrultusunda güdülenmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Çünkü kültürün biyolojik taşıyıcısı olarak görülen kadın, çocuğuna sağlam kültürel değerler taşımakla görevlendirilmiştir. Onun ideal vatandaşlığı, her şeyden önce iyi anne olması ile özdeşleştirilmiştir. Zira kadın, bizzat vatandaşlık eğitiminin ilk öğretmeni olarak algılanmıştır. Bu bakımdan da ideal Cumhuriyet vatandaşının inşası, çocuk kadar annenin eğitimi sorununu da gündeme getirmiştir. Cumhuriyet yönetici ve aydınları, bir yandan modern çocuk anlayışına uygun olarak çocukluğu naif ve kırılğan bir evre olarak algılamakla diğer yandan sorumluluklarla örgünlü bir çocukluk tasavvuru ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan da Erken Cumhuriyet Dönemi çocukları, modern anlamda oyunlarla geçirilecek bir çocukluk evresinden ziyade sorumluluklarla donatılmış bir evreye doğru yönlendirilmişlerdir.”¹⁰¹

Gül Çakır Karaer, “Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı” adlı çalışmasında Cumhuriyetle birlikte oluşturulmak istenen aile kavramını irdelemiş ve ebeveynlere özellikle de annelere büyük sorumlulukların düştüğünü belirtmiştir:

“Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlıklı, güçlü, vatanperver bir neslin yetişmesi için ilk etapta ebeveynlere bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Anne ve babalara çocukla ilgili verilen vazifeler, hem aile olmanın gereklerine hem de devletin ortaya koyduğu ideoloji ve kimliğe uygun olarak ortaya konulmuştur. Çocuğun biyolojik gelişiminin mükemmel olmasının yanı sıra ahlak açısından da iyi nüveden beslenmesi arzulanmıştır. Çocuk terbiye edilirken, erdemli çocuklar yaratılmaya çalışılırken doğru yolların kullanılması ebeveynlere sık sık hatırlatılmıştır. Ebeveynlere, çocuğu terbiye etmede doğru ve yanlış yolların ne olduğu dönemin yayınlarında anlatıla gelmiştir.”¹⁰²

“Aile, çocuğun ilk eğitim aldığı yerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında anne ve babanın çocuklarına vereceği eğitimin hedefi öncelikle iyi bir insan yetiştirmekle ilintilidir. Anne ve babalar, milli duygularla beslenmiş, vatanına faydalı olacak bireyleri yetiştirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Çocukların sadece anne ve babaya ait olduğu fikrinin yanlışlığı üzerinde durularak,

¹⁰¹ Şirin, 2013.

¹⁰² Gül Çakır Karaer, Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019, s. 98-99.

devletin de çocukların üzerinde haklarının bulunduğu ortaya konulmuştur. Anne ve babaların bu konuda bir bilince sahip olması gerektiği vurgulanırken toplumun ve devletin mutluluğu, geleceği için çocukların iyi bir biçimde eğitilmesi öngörülmekteydi. Çocuğun istenilen bir şekilde eğitilmesinin şartlarından bir tanesi de anne, babaların eğitilmesi ve onların Türk Devrimi'nin ideolojisini idrak etmeleri ve evlatlarına aktarabilmeleriydi.¹⁰³

Karaer'in çalışmasında bahsettiği dönemin yayınlarında aile ile çocuk arasından kurulan ilişkilere geniş yer verilmiştir:

“Hüsn-i terbiye vasıtaları bidâyetd i'tiyâdâtıdır. İyi i'tiyâdâtlar takviye ve tenbîh ve talim olunmalıdır. Terbiyeye erkenden başlanmalı aynı ifâlde ısrar göstermeli ve bu ifâli çocuğa hoş göstermeye çalışmalıdır. İtaat ne çok lakırdı ve nasihatle ne yalvarmayla nede sertlik ve kabalıkla istihsâl olunabilir. Bunun için erkenden başlamalı, emir ve taleb etmeyi, telkin hürmet eylemeyi bilmelidir. Esbâb-ı emir ve talebi izahıyla çocuğun anlayabileceği suretle iknâ' ve irzâ' ve daima iyi i'tiyâdâtları tenbîh ve ikaz eylemelidir. Yabancılar yanında darılmaktan, sövmekten ziyade utandırmaktan korku veren kaba tehditlerden, tahkirden, hapisten hele vurmaktan, oyun veya yemek mahrumiyetinden kat'iyyen çekinilmelidir. Adem-i memnuniyet, ta'yîb, takbîh itibar ve muhabbetten mahrumiyet muvakkate gibi en hafif mecâzat bile nadiren olsa da yine pek ağır gelir. Peder ve valide müttelik olmadıkları halde bütûn vesâit-i terbiyenin hükmü yoktur. Maa-t-teessüf hüsn-i terbiye imkânı da kalmaz. Çocuğa daima mümkün olanı emir etmelidir. Lüzûm-ı kat'î olmadıkça meşgul çocuğu rahatsız etmemeli ve aynı zamanda latifesiz, hilesiz, ciddiyetle, aldatmadan ve daima çocuğu mecbur edecek bir suret-i nevâz-ı şükaranede ve neşeyle az şey ve az sözle emir etmelidir. Çocuğu bu yola güzel bir surette alıştırdıktan sonra adem-i itâate asla meydan vermemelidir. İnat ve ısrar halinde gözyaşlarına karşı da mülayim davranmayıp itaât-ı kâmileyi tesis eylemelidir. Çocuğa telkîn emniyet etmeli ve asla aldatmamalıdır. Onu severek kendinizi sevdirmelisiniz.”¹⁰⁴

Karaer, Cumhuriyetle birlikte kadın ve çocuk kavramına dair oluşturulmak istenen imgenin nüfus konusunda da belirginleştiğini söylemiş ve bu konuda Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin varlığına dikkat çekmiştir:

“Ülke nüfusunun artmasında kadın ve çocuğa yeni imkânlar yaratımının önemi anlaşıldı. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne göre iyi bir planlamayla, anne adaylarına ve çocuklara uygulanacak çeşitli muamelelerle bu bir nebze sağlanabilirdi. Doğumların ölümlerden daha fazla olması isteniyordu. Doğumdan önce anneler eğitilmeli, doğumdan sonra bilime ve tıbbaya dayalı yöntemlerle, bebeklerini büyütmedirler. Yine nüfus verilerinin düzenlenmesi, sağlıkla ilgili bilgilerin çeşitli eğitim kurumlarıyla annelere aktarılması ve sosyal dayanışmayla, nüfus artışı sağlanmaya çalışıldı. Günümüzde evlilik öncesinde eşlere uygulanan sağlık kontrollerinin bu dönemde gündeme

103 Karaer, a.g.e., s.102.

104 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kazım Nami Duru, “Anne ve Babalara Bazı Vesâyâ”, Annelere ve Çocuklara Salname, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1927, s.63-66.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

gelmesi de dikkat çekicidir. Bu uygulama ile sağlıklı çiftlerden doğacak bebeklerin de sağlıklı olacağı ve sıhhatli çocukların doğumuyla nüfusun artacağı fikri ortaya atılmıştır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, kadın ve çocuğun yaşam koşullarının düzenlenmesi ve düzeltilmesinin ülke nüfusuna olumlu etkinin farkına varan önemli bir kurumdu. Kadın ve çocuğu temeline alarak geliştirdiği yeni yaklaşımlarla sağlıklı ve üretken insan gücünün oluşmasına ve ülkenin istikbalinin gelişimine katkıda bulunmuştur.”¹⁰⁵

Sonuç

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde eğitimde yaşanan değişme ve gelişmeler, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hız kazanarak devam etmiştir. Özellikle ekonomik, kültürel ve siyasal kapsamda eğitim nosyonuna akseden değişiklikler daha çok devrimleri özümseme süreci ile ilgili olmuştur. Bu süreç içerisinde yeni kurulan devletin varlığını devam ettirebilmesi için eğitime yüklenen ideolojik sorumluluk, zamanla hem bir yönlendirme hem de bir denetleme mekanizmasına dönüşmüş ve eğitim yoğun bir şekilde rejim propagandası aracı olarak kullanılmıştır. Yeni devletin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda istedikleri eğitime yansımış, eğitim kurumlarında oluşan dönüşümlerin de toplumsal yapıyı öngörülen hedefler doğrultusunda etkilemesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan da Cumhuriyetin kurucu kadrosu ideal vatandaşın yetiştirilmesi amacıyla eğitimi, özelde de okulları ve özellikle de ders kitaplarını etkili bir şekilde kullanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1945'li yıllara kadar olan tek partili dönemde, Türkiye siyasi ve toplumsal anlamda çok büyük değişikliklere uğramış, bu süreçte eğitim önemli bir politik inşa aracı olarak görülmüştür. Cumhuriyet Dönemi eğitim felsefesi “ideal çocuk” figürünü politik boyutta şekillendirirken hem Batı eksenli modern toplumun köklerini sağlamlaştırmak istemiş hem de ideolojik denetimi sağlamıştır. Bir yandan üretilen politik bilgi, beceri ve değerler çocuk üzerinden denetlenirken bir yandan da bu nosyonların çocuk aracılığıyla toplum tarafından içselleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada eğitim müfredatına ve müfredata bağlı olarak yurt bilgisi ve tarih derslerine önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Bu önemli ve gerekli sorumluluklar ise yeni kurulmuş olan devletin varlığını ve meşruiyetini devam ettirebilecek politikaların hayata geçirilmesi, uygulanması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde olmuştur. Bu bağlamda anahtar rol üstlenen çocuk, ideolojik boyutta politik öğelerin en önemli taşıyıcısı konumunda yer almıştır. Çocuktan beklenen davranış ise bu toplumsallaşma sürecinde etkileşimde olduğu tüm sosyal katmanları, Cumhuriyetin idealleri doğrultusunda etkilemek ve dönüştürmek olmuştur. Nitekim yeni rejim, bu dönüşümün niteliğini ve hızını artırmaya yönelik olarak ders kitaplarını revize etmeyi uygun görmüş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır.

Ders kitaplarında çocukluğun siyasal inşasına yönelik Osmanlı düzenini hatırlatacak politik kavramların kaldırılmasına ilişkin söylemler değerlendirildiğinde “ötekileştirme” ve “reddetme” ilkeleri üzerine kurgulanmış bir yapı göze çarpmaktadır. Modern / seküler ve milliyetçi değerlere dayalı bir politik zeminde yapılandırılmaya çalışılan çocukluk, özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ideolojik bir enstrüman olarak inşa edilirken, Osmanlı Dönemine ilişkin politik bağlar ve buna bağlı toplumsal faktörler ötekileştirilip

105 Karaer, a.g.e., s. 134-135.

reddedilmiştir. Politik anlamda Osmanlı siyasal meşruiyet unsurlarına ilişkin yaratılan “öteki”, çocuğa sadece politik kurumsallaşma ya da politik sistemlere uyum amacıyla olumsuzlanmamış, sıradan gündelik toplumsal yaşama ilişkin örneklerde ya da sıradan iktisadi alışkanlıklarda da söz konusu olmuştur.

Yeni rejimin meşruiyet unsurlarının kazandırılması noktasında ve çocukluğun politik inşası kapsamında okullarda ve ders kitaplarında milliyetçilik en önemli politik öznelardan biri olarak ele alınmıştır. Milliyetçilik nosyonunun başat bir öge olarak ele alınmasıyla Türk’ün zamansal ve mekânsal geçmişi ve ulusa bağlılığı anlamlı hale getirilmiş, ayrıca milli dayanışma duygusu yaratılarak çocuğa aktarılmış ve bu yönüyle rejime bağlılık hedeflenmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nin ilerleyen yıllarında dışlayıcı etnik milliyetçi anlayış yerini birleştirici / kültürel milliyetçiliğe bırakmıştır. Bu yönüyle milliyetçilik özellikle ulus devlet inşasında çocuğa yönelik gerçekleştirilen “politik konsolidasyon” sürecinde en önemli nosyonlardan biri olarak varlığını hissettirmiştir. Türk kimliği üzerinden inşa edilmeye çalışılan politik kurumsallaşma çabaları bir yandan milliyetçilik gibi önemli bir ideolojik güç tarafından şekillendirilirken bir yandan da militarist anlayışla güçlendirilmiştir. Yurt bilgisi ders kitaplarının politik kimlik algısına etkisi düşünüldüğünde ulus devlet inşası sürecindeki Cumhuriyetin çocuğu militarize etme çabası olağan karşılanmaktadır. Türk’ün ordu ve asker gücü önemli bir referans noktası olmuş, milliyetçilikle ilişkilendirilerek politik sistemlere nüfuz etmiştir. Milliyetçiliğe dayalı birleştirici politik kodlar, milletin geleceğine etki edecek önemli nosyonlar olarak kabul görmüştür. Militarist ve milliyetçi çocuk üzerindeki güçlü ve sert politik vurgu o denli yoğun bir hâl almıştır ki kimi zaman bu durum eleştiril(e)meyen bir unsur haline de dönüşmüştür.

Yeni rejimin meşruiyetinin sağlanmasına yönelik eğitimde yaşanan gelişmeler incelendiğinde pedagojik açıdan yoğun bir şekilde millileştirme sürecinin yaşandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi’nde “rejime tam bağlılık” ve “tek seslilik” amacıyla didaktik bir üslupla anlatılan öğelerde ivmesel değişiklikler çok yavaş gerçekleştirilmiştir. Yeni rejimin talep ettiği politik tutum ve alışkanlıklar çocuğa aktarılırken “tek usul”, “tek yöntem” ve “tek amaç” benimsenmiş bu doğrultuda lokomotif fonksiyona sahip görev ve yükümlülükler çocuğa iletilmiştir. Bu yönüyle ders kitaplarında Cumhuriyete ve Cumhuriyete dayalı siyasal sistemlere her yönden gönülden hizmet eden, milli menfaat ve çıkarlara tam ve eksiksiz itaat eden çocuk tasavvuru, “ideal çocuk” olarak kurgulanmıştır. Cumhuriyet değerlerine sahip olan çocuğun yerine getirmesi gereken sorumluluklar daha çok politik göndermeler zemininde şekillendirilmiştir. Özel bir varlık olarak kabul edilen ve ele alınan çocuk, pragmatist bir anlayışla milliyetçi, vatansız, modern ve rejime bağlı olarak betimlenmiştir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BOA. DH. EUM.6. Şb. 51/30, H-28-09-1333

BOA. MF. İBT. 48/19

BOA. MF. İBT. 514/7, H-11-10-1332

BOA. Y.PRK. MF. 2/82, H-29-12-1310

BOA. MF. MKT. 960/64, H-05-09-1324

BOA. MF. İBT. 167/55, H-18-07-1323

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)

BCA. 18/22/16, 28.03.1926

BCA. 1/6/16, 27.07.1930

BCA. 180-9-0-0, 4/22/1

BCA. 133/646/1, 04.07.1924

BCA. 140/674/1.

2. Araştırma Eserler, Makaleler ve Tezler

Akkök, Zeynettin (1935), *Cumhuriyet Türkiye'sinde Terbiyevi Heyecanlarım*, İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Akyüz, Yahya (1989), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Akyüz, Yahya (2014), *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2014)*, Ankara: Pegem Yayınları.

Althusser, Louis (1994), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık), İstanbul: İletişim Yayınları.

Araz, Yahya (2015), "Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Olmak", *Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt: 4, İSAM, İstanbul, s. 476-489.

Araz, Yahya (2017), *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Ariès, Philippe (1965), *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, Random House, USA, 1965.

Balibar, Etienne - Wallerstein, Immanuel (2007), "Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji", *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, İstanbul: Metis Yayınları, s. 95-1167.

Baymur, Fuat (1987), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, Ankara: UNESCO Milli Kom. Yayınları.

Binbaşıoğlu, Cavit (1982), *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

Bumin, Kürşat (1998), *Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü*, İstanbul: Patika Yayıncılık.

Copeaux, Etienne (1998), *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine* (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, (1931), 5. Kısım. Ankara: TBMM Matbaası.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, (1935), 5. Kısım. Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, (1939), Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, (1943), 3. Kısım. Ankara: Zerbamat Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, (1947), Ankara.

Çiçek, Nazan (2012), "Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Çocukluk Nosyonunun Görünümleri Üzerine Bir Analiz", *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 36,s.69-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/1/8> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

- Demirel, Özcan (1992), "Türkiye'de Program Geliştirme Uygulamaları", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, s. 27-43.
- Doğan, Nuri (1994), *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Duru, Kazım Nami (1927), "Anne ve Babalara Bazı Vesâyâ", *Annelere ve Çocuklara Salname*, Himaye-i Etfal Cemiyeti Yayını, İstanbul.
- Elkind, David (1999), *Çocuk ve Toplum Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*, (Çev. Demet Öngen), Ankara: ÇOKAUM.
- Elkind, David (2001), "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim", *III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri* içinde (ss.15-25). (Yayın. Hazır. Bekir Onur). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Ermat, Bedia - Ermat, Kemal (1945), *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Gökçe, Birsen (1976), "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1-2, s. 45-67. https://www.academia.edu/19495155/Aile_ve_Aile_Tipleri_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme (Erişim Tarihi: 01.11.2021).
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2007), *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Guterk, Gerald (2001), *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. Nesrin Kale), Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gürses, Fatma - Pazarıcı, Nilgün (2010), "Siyasal Gündemin Yurttaşlık Kavramına Etkileri: Ders Kitapları Üzerinden Bir İnceleme", 5. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, s.1-37.
- Hesapçioğlu, Muhsin (2009), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 29, s. 121-138.
- Heywood, Colin (2003), *Baba Bana Top At!: Batı'da Çocukluğun Tarihi*, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hobsbawn, Eric (1995), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnal, Kemal (1999), *Eğitimde İdeolojik Boyut*, Ankara: Doruk Yayınları.
- İnal, Kemal (2004), *Eğitim ve İktidar: Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Eğilimler*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnan, Arı (1991), *Düşünceleriyle Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karadoğan, Umut (2019), "Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Cilt 4, Sayı, 7, s. 195 -226.
- Karaer, Gül Ç. (2019), *Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Kaya, Şükrü (1937), "19 Mayıs 1919'da" *Ülkü*, Cilt: 9, Sayı: 52, s. 241-246.
- Onur, Bekir (2005), *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, Ankara: İmge Yayınları.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tahayyül Edilen Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Değerler Aktarımı

- Öztan, Güven Gürkan (2011), *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parlak, İsmet (2005), *Kemalist İdeolojide Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Postman, Neil (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çev. Kemal İnal), Ankara: İmge Yayınları.
- Rona, Tarık (1946), *Yurt Bilgisi*, Ankara: Çankaya.
- Sağlam Mehmet – Aral, Neriman (2016), "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, s. 43-56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1335683> (Erişim Tarihi: 20.07.2021).
- Sel, Burcu (2016), *Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılanmasına İlişkin Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sel, Burcu- Sözer Mehmet Akif (2018), Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Bir Araştırma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* Sayı: 33(2), s. 293-315.
- Sevinç, Kazım (1933), *Türk Yavrularına Yurt Bilgisi*, İstanbul: Ekspres Yayınları.
- Smith, Anthony (2004), *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şirin, Funda Selçuk (2013), "İktidar ve Çocuk", *Electronic Turkish Studies*, Sayı: 8(8), s. 1275-1284. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/8/8/arastirmax-iktidar-cocuk.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2021.)
- Şirin, Mustafa Ruhi (1998), *Çocuk Yüzlü Yazılar*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2006), *Dersimiz Çocuk: Çocuk Üzerine Düşünce Yazıları*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tan, Mine (1989), "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22(1), s. 71-78.
- Tan, Mine (1994), "Çocukluk: Dün ve Bugün", (Yay. Haz. Bekir Onur), *Toplumsal Tarihte Çocuk*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 11-26.
- Taşkıran, Tezer (1941), *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Milli Eğitim.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, (1931a), *Tarih I: Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, (1931c), *Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Türk Tarihi*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Üstel, Füsun (2005), *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, Füsun (2016), *Okulda Vatandaş Eğitiminin Yüzyıllık Tarihi*. http://www.obarsiv.com/guncel_vct_0405_fusunustel.html. (Erişim tarihi: 04.12.2016.)
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan (2005), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yücel, Hasan Ali (1938), *Türkiye'de Ortaöğretim*, İstanbul: Devlet Basımevi.